

NEKA PITANJA IZGRADNJE NOVOGA JUGOSLAVENSKOG PRAVA

I.

Nije isključeno, da bi anketa o pitanju – »treba li za bolje razumijevanje pozitivnog prava znati i njegovu historiju« – vjerojatno pokazala, kako nije malen broj onih, koji se s pragmatističkom bezobzirnošću odnose prema onomu, što je bilo, a ističu važnost isključivo onoga, što je danas. Ne može se nipošto poreći, da je daleko uočljivija korist od savremenoga, nego li pouka iskustva prošlosti. Razumljivo je nadalje, što se prema nekadanjem pravu prednost daje pozitivnoj normi, ali sve to još nije nikakav osnovani razlog, da se skreće u skrajnosti prakticističkog antihistorizma.

Izuzmemo li historijsku pravnu školu, koja upućuje na značaj historije prava, ali zapada u fantazmagorije narodnjaštva, može se uglavnom reći, da idealističko shvaćanje prava ne vodi mnogo računa o genezi prava. Davno je tako bilo, još prije Comtova pozitivizma, a tako je i danas na području neopozitivističkog normativizma. Svakako je opravdana Kelsenova teza, da je »pravo ... uvijek pozitivno pravo«¹, ali je ona točna samo onda, ako se pojam prava uzima u njegovu strogom i užem smislu, te se pod time razumijevaju samo savremene, važeće pravne norme, ali ne i one, koje su to još jučer bile. No uza sve to ipak je neosnovano, ako se pored davanja prednosti pozitivnom pravu zaboravlja na njegov historijski razvitak i prelazi preko onoga, što mu je prethodilo i što ga je sa svoje strane uvjetovalo. Takvo tumačenje pozitivnog prava ne može biti točno ni pravilno.

Za našu osnovnu temu ne bi ni bile potrebne ove uvodne riječi, kada se i na području savremenoga jugoslavenskog prava ne bi pojavila pitanja, koja upućuju na zaključak, da ni ovdje nije sasvim stran spomenuti

¹ *Hans Kelsen*, »Opšta teorija prava i države«, prijevod Radomira Lukića i Milorada V. Simića, Beograd 1951., str. 119.

antihistorizam. Takvi znaci nisu međutim općeniti, i prema njima se ne bi mogao stvoriti realan sud o ovom pravu. No kako ove pojave nisu ipak ni tako rijetke, svakako će biti korisno, ako se na njih osvrnemo. To utoliko više, što se u vezi s tim pojavama zapažaju kod primjene jugoslavenskoga pozitivnog prava neka mjestimična i povremena skretanja, kojih očito ne bi bilo, kada bi se više gledalo na put koji je novi jugoslavenski pravni sistem prešao od svojih prvih začetaka pa do savremenih mu pravnih normi.

Sistem prava FNRJ predstavlja završnu liniju onog razvitka, koji je započeo za Drugog svjetskog rata na tadanjem jugoslavenskom oslobođenom teritoriju pod uvjetima prerastanja Narodnooslobodilačke borbe u Narodnu revoluciju, a koji je svoj prekretnički državopravni izraz dobio naročito u državopravnim aktima Drugog zasjedanja AVNOJ-a. To već pokazuje, da je za pravilnu primjenu toga prava neophodan retrospektivni osvrt na proces njegova nastajanja za vrijeme NOB-e. To je utoliko potrebnije, što se mnogi savremeni pravni instituti FNRJ i ne mogu temeljito shvatiti, ako se ne zna kako je do njih došlo i što je sve u tom početnom razvitku djelovalo na njihovo formiranje. Osim toga proučavanje geneze novoga jugoslavenskog prava od koristi je i za samu nauku o državi i pravu s obzirom na specifičnu problematiku, koja se tu zapaža.

Između mnogih problema s područja razvitka novoga jugoslavenskog prava svojevremeno se kod nas ponajviše, i gotovo isključivo, raspravljalo o pitanju *postanka nove države* i s tim u vezi o *karakteru* novog jugoslavenskog prava.² Više se razmatrala problematika neposredne primjene pozitivnog prava nego li sam njegov historijat radi boljeg uvida u njegovu suštinu.

Pitanje postanka nove jugoslavenske države i danas je dosta složen i zamršen problem, o kojemu su se javila suprotna tumačenja. S obzirom na razvitak prava tražio se odgovor na pitanje, kada je nastala nova jugoslavenska država, te ima li Drugo zasj. AVNOJ-a državopravni deklaratorni ili konstitutivni karakter. Nije ovdje zasada mjesto, da u tu problematiku pobliže ulazimo, tek samo konstatujemo, da je s obzirom na nju ipak uglavnom neosporna činjenica, da se nova jugoslavenska država postepeno izgrađivala i prije Drugog zasj. AVNOJ-a, koje je međutim imalo neosporni prekretnički državopravni karakter, jer se tada (t. j. 29. i 30. novembra 1943. u Jajcu): 1. formirao vrhovni organ državne vlasti u užem smislu riječi (prerastanje AVNOJ-a, dotadanjeg vrhovnog političkog rukovodioca NOP-a i faktičnog najvišeg naredbodavnog organa na tadanjem oslobođenom jugoslavenskom području u državopravni, vrhovni organ vlasti nove države) i vrhovni organ državne uprave (osnutak Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije kao prvc privremene vlade Demokratske Federativne Jugoslavije) i 2. donošenje prvih državopravnih, ustavnih (makar i privremenih) akata (Deklaracija i Odluke

² O tome vidi na pr. moju monografiju »Postanak jugoslavenske republike« u »Zborniku Pravnog fakulteta u Zagrebu« za 1948., članak Maksa Snuderla (njegovu recenziju ovog »Zbornika«) u beogradskom »Arhivu za pravne i društvene nauke« br. 4, za 1949., str. 384-676. i dr.

Drugog zasjedanja AVNOJ-a). U dinamičkom razvitku nove jugoslavenske državnosti, počevši od prvih narodnooslobodilačkih odhoda do donošenja Ustava FNRJ, nesumnjivo je kulminaciona točka Drugo zasj. AVNOJ-a, kada se dotle izgrađivana država (u svojim osnovnim linijama, naime razvojem mreže NOO-a) javlja kao izgrađena konstrukcija novoga političkog sistema.

Pitanje karaktera novoga jugoslavenskog prava naročito se javlja u pogledu onih propisa, koji su na jugoslavenskom oslobođenom teritoriju doneseni (ili utvrđeni kao obavezne, prinudne norme) – u uskoj vezi sa izgradnjom nove jugoslavenske državnosti – još prije Drugog zasjedanja AVNOJ-a. Pritom su se isticala dva stajališta. Po jednome su ovi propisi doneseni (ili utvrđeni kao obavezne, prinudne norme) – u uskoj vezi sa prava, jer na to upućuje revolucionarni karakter njihova postanka, budući da »svaka revolucija stvara pravo«, kako se to s jedne strane (neosnovano) isticalo. Po drugom stajalištu ove norme nisu imale karakter prava, jer se nova jugoslavenska država »javlja tek s Drugim zasjedanjem AVNOJ-a«, a bez države nema prava. Koji je odgovor na to pitanje ispravan?

Sličnom problematikom bavili su se, s obzirom na neke druge zemlje, i neki strani pisci, koji su međutim različito odgovarali na ovakva pitanja. No pretežan je dio tih teoretičara ipak davao potvrdni odgovor na pitanje o državnopravnom karakteru akata vlasti, koja se pod uvjetima revolucije nalazila tek u stadiju svega postepenog obrazovanja. Tako je na pr. jedan od njih, *Sander*³, istakao, kako ovakvim aktima treba priznati karakter prava, jer ih je donijela »faktična vlada«, makar ona i ne imala međunarodno priznanje; *Alfred Verdross* razmatra to pitanje s obzirom na neke državnopravne promjene nastale u vrijeme Drugoga svjetskog rata te i on priznaje sličnim normama karakter prava, ako su ih donijele »vlade de facto« i to čak u vremenu »...dass zeitweilig überhaupt keine politische Zentrallstelle vorhanden ist«⁴, što bi približno odgovaralo i stanju u Jugoslaviji do Drugog zasjedanja AVNOJ-a. Jedan drugi pisac, *Spiropoulos*, isto tako smatra, da takvim normama valja priznati karakter prava, ako ih je donijela nova vlast (»De facto Regierung«), i to čak i onda, ako ova »vlada« upravlja samo jednim dijelom odnosnog državnog teritorija, naime – »... diejenige Regierungsbehörde, die ihre Obrigkeitsgewalt faktisch über nahezu das gesamte Staatsgebiet erstreckt«⁵. *Kelsen* je isto tako u redu onih, koji su za priznanje pravnog karaktera takvim normama, ali on do toga zaključka dolazi analizirajući sadržinu tih normi i njihove elemente.^{5a}

³ *Sander*, »Das Factum der Revolution und die Kontinuität der Rechtsordnung« objavljeno u časopisu »Zeitschrift für öffentliches Recht« sv. I. za 1919., str. 132–134.

⁴ *Alfred Verdross*, »Völkerrecht« II. izdanje, Wien 1950., str. 224. i 294. Nadalje »Die Entstehung der Neustaaten und der Neustaaten nach dem Krieg« objavl. u »Strupps Wörterbuch des Völkerrechts« I. sveska, zatim »Die Verfassung der Völkergemeinschaft«, Wien 1926., str. 125. i dr.

⁵ *Spiropoulos*, »Die de facto Regierung im Völkerrecht«, Kiel 1926., str. 23. i dr.

^{5a} *Hans Kelsen*, »La naissance de l'Etat et la formation de sa nationalité« objavljeno u časopisu »Revue du droit international« za 1928., str. 613–640.

Problem karaktera takvih jugoslavenskih normi (donesenih, odn. utvrđenih još prije Drugog zasj. AVONJ-a) ne može se riješiti na kruti, dogmatski način, kako je to naprijed izloženo u vezi s pitanjem postanka nove jugoslavenske države. Razvitak jugoslavenskog prava je dinamički proces, koji znači postepeno izgrađivanje, jednako kao i razvitak samih organa vlasti (NOO-a). Rješenje problema o karakteru tih propisa treba tražiti u vezi s okolnostima – tko je razvio te norme, kada i zašto. Tim putem dolazimo do zaključka, da se tim propisima *ne može poreći karakter prava* napose stoga: 1. što ih je donijela (odnosno kao obavezne norme utvrdila) revolucionarna vlast rušeći stari sistem, a izgrađujući novi, 2. što se karakter prava vidi iz samog sadržaja tih propisa, koji su bili i prije Drugog zasjedanja AVNOJ-a zaista prinudna pravila ponašanja, iza kojih je stajala organizovana sila nove vlasti i 3. što je cilj tih propisa bio, da se kroz njih i njihovom primjenom razvije i učvrsti novi pravni poredak u skladu s tekovinama Narodne revolucije. Te su norme dakle *imale karakter prava*, jer su *po svom porijeklu, po svom sadržaju i po svom cilju bile začeci novoga jugoslavenskog prava* u njegovu revolucionarnom izgrađivanju.

No s obzirom na ovo pitanje moglo bi se kazati s *prof. Ivom Krbekom* (»Prilog teoriji o pojmu prava«, izdanje Jugoslavenske akademije, Zagreb 1953, str. 7), da – »čitav spor o prioritetu nije manje skolastičan od spora, da li je ranije postojala kvočka ili jaje«. Ovo tim više, što je te propise kasnije *konvalidiralo* Drugo zasj. AVNOJ-a za cijelu DRJ, odnosno Treće zasj. ZAVNOH-a za Hrvatsku i t. d.

Međutim u vezi s time može se s izvjesne strane pokazivati i na elemente, koji bi izgleda opravdavali normativističko shvaćanje o pravu. Uzme li se, da je nova jugoslavenska država nastala »tek s Drugim zasj. AVNOJ-a«, nije li onda skup ovih pravnih normi (donesen, odn. utvrđen kao pravo još prije Drugog zasj. AVNOJ-a) nastao, navodno – »prije države«? Nema li tu ipak nekog uporišta za normativizam?

Činjenice odgovaraju na to pitanje negativno. Spomenute pravne norme razvijaju se zaista u periodu, kad se još nije u potpunosti izgradila nova država, dakle moglo bi se i kazati – u vrijeme, kada još nema pune organizacije nove državne vlasti. No to ipak nije argumenat u prilog normativističkom gledištu. Ni tu pravo nije nastalo prije države. Novo jugoslavensko pravo razvijalo se kroz čitavo razdoblje NOB-e, dakle i u periodu prije Drugog zasjedanja AVNOJ-a, *istovremeno* s izgradnjom organizacije državne vlasti. Izgradnja novoga jugoslavenskog sistema vlasti obuhvatala je u sebi jednovremeni proces razvoja i same organizacije vlasti i stvaranja novoga jugoslavenskog prava. Nova jugoslavenska državnost i novo pravo razvijali su se i u periodu do Drugog zasj. AVONJ-a jedinstveno, te je izgradnja sistema NOO-a omogućavala i razvitak novog prava, kao i obrnuto, stvaranje novoga jugoslavenskog prava pomagalo je i razvoj NOO-a, jačalo je postepenu izgradnju novog sistema vlasti u Jugoslaviji. Očito je dakle, da tu nema osnova za normativističke postavke o prioritetu prava pred državom.

No od ovih pitanja mnogo su zamašnija ona, koja se dobrim dijelom i danas javljaju u vezi s nastajanjem novoga jugoslavenskog prava upravo u razdoblju NOB-e. Za savremeno jugoslavensko pravo naročito je važno rješenje nekih problema, koji su u vezi napose sa *dvije osobitosti* ovog procesa nastajanja toga prava u vrijeme NOB-e, i to: 1. pitanja, koja se javljaju s obzirom na *način postanka* toga prava i 2. na njegovu *društveno-ekonomsku osnovu* u spomeutom razdoblju. S obzirom na njihovu i današnju aktuelnost, mi ćemo se ovdje u kratkim crtama osvrnuti na njih.

ad 1. *Prva osobitost* nastajanja novoga jugoslavenskog prava sastojala se prvenstveno u njegovu *revolucionarnom porijeklu*. Novo jugoslavensko pravo javlja se na oslobođenom teritoriju pod uvjetima NOB-e, i to kao izraz pobjede narodne revolucije. U stvaranju novoga jugoslavenskog sistema očituju se naime *dvije strane* toga procesa, i to: a) *rušenje* starog i b) *stvaranje* novog sistema prava.

Odavde proizlaze i *dva rezultata* toga procesa, a oni su od naročitog značaja i za pravilnu primjenu savremenog, pozitivnog prava *FNRJ*. Tu je u prvome redu činjenica, da je ovaj proces izgradnje novog pravnog sistema u Jugoslaviji *negacija* starog jugoslavenskog pravnog sistema. Praktički to znači, da je s izgradnjom novoga jugoslavenskog prava staro pravo Kraljevine Jugoslavije *izgubilo svoju važnost*. U drugom redu treba naročito istaći i *karakter* novoga jugoslavenskog prava, koji rezultira iz ovakva njegova revolucionarnog nastajanja. Na odraze ovih rezultata toga procesa osvrnut ćemo se poblje u narednim izlaganjima.

ad 2. *Druga osobitost* nastajanja novoga jugoslavenskog prava za NOB-e bila je u njegovoj *društveno-ekonomskoj osnovi*. Kao što je svako pravo uglavnom izraz svoje sredine, tako je i novo jugoslavensko pravo u periodu NOB-e odražavalo svoju tadanju društveno-ekonomsku bazu. Ona je tom novom pravu u početnoj izgradnji davala osobiti pečat, jer je nastajanje novog jugoslavenskog prava naročita specifičnost.

Ta se specifičnost sastojala napose u tome, što je novo jugoslavensko pravo u periodu NOB-e odražavalo u sebi *dva vlasnička sistema*, koja su se u to vrijeme stjecala na jugoslavenskom oslobođenom teritoriju. S tim u vezi ovo je pravo izražavalo ujedno i *dvije vrste društvenih odnosa*, koji su se pod uvjetima NOB-e razvijali u to vrijeme na tom dijelu Jugoslavije. Ekonomsku osnovu novog prava sačinjavalo je naime i privatno i društveno vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju.

a) *Privatno vlasništvo* nije ukinula nova vlast na oslobođenom području Jugoslavije. Ono je i dalje ostalo, a organi vlasti pružali su mu i svoju pravnu zaštitu. No iako je na tom dijelu Jugoslavije, u okviru novoga jugoslavenskog sistema, ostalo privatno vlasništvo, ipak se ono pod novim okolnostima drukčije razvijalo, nego li je to bilo na tadanjem okupiranom dijelu zemlje, odnosno u kapitalističkom sistemu Kraljevine Jugoslavije.

Na oslobođenom području Jugoslavije (za NOB-e) privatno vlasništvo zadržalo je svoju raniju *formu*, ali ipak ne posvema i svoj nekadanji

sadržaj. Pod utjecajem tadanjih životnih prilika u uvjetima Narodno-oslobodilačke borbe i pod utjecajem nove vlasti to je privatno vlasništvo na oslobođenom teritoriju doživjelo znatan *preobražaj*. Ovdje je naime privatni vlasnik bio podvrgnut ograničenjima njegova vlasničkog prava, koja su zadirala u samu suštinu toga prava. Ta ograničenja nisu ukidala privatno vlasničko pravo, ali su ga ipak znatno skućivala. Ona su ga djelomično čak i mijenjala.

Ni u pravnom sistemu Kraljevine Jugoslavije nije vlasnik bio sasvim, dakle »neograničeno« slobodan u vlasničkom raspolaganju svojom stvarju. I u tom buržoaskom pravnom sistemu bilo je nekih ograničenja vlasničkoga prava, kako to na pr. pokazuje pravni institut ekspropriacije, komasacije, segregacije, raznih rekvizicija, zatim niz služnosti i t. d. No sva ta ograničenja u buržoaskom pravnom sistemu Kraljevine Jugoslavije nisu bila drugo nego *izuzeci*, koji su međutim potvrđivali pravilo – a to je bilo vlasnikovo puno pravo, da slobodno raspolaze svojom stvarju, ukoliko to ne bi iz osobitih razloga bilo posebnim zakonima izričito drukčije normirano. Međutim za vrijeme NOB-e stanje u vlasničkim pravom pojedinaca (privatnim vlasništvom) bilo je na oslobođenom teritoriju ipak drukčije. Ograničenja privatnoga vlasništva bila su takve prirode i takvog opsega, da nisu činila izuzetak, nego *pravilo*, a osim toga bila su i drukčijeg karaktera, nego li ona u kapitalističkom sistemu Kraljevine Jugoslavije.

Na oslobođenom teritoriju Jugoslavije za vrijeme Drugog svjetskog rata već su i same životne prilike nametale osobitu potrebu, da se privatno vlasništvo svede u okvire tadanjih životnih imperativa. Dok je u Kraljevini Jugoslaviji privatni vlasnik i pored spomenutih zakonskih ograničenja njegova prava ipak mogao slobodno raspolagati svojom imovinom i pritom za sebe ostvariti što povoljnije ekonomske koristi, dotle su na oslobođenom teritoriju za NOB-e i životne prilike i nova vlast utvrđivale znatna ograničenja prava privatnoga vlasnika.

Opće stanje društva na jugoslavenskom oslobođenom teritoriju za NOB-e i nova vlast dovodili su do toga, da su se ustalila neka principijelna gledišta, koja su duboko zahvatala u opseg ovlaštenja privatnog vlasnika i osjetno skućavala njegovo pravo raspolaganja svojom stvarju. Tako se na pr. pod takvim uvjetima razvilo pravno pravilo, da je nedopustivo ostvarivanje vlasničkog prava prema *ekonomski slabijima* ili *socijalno ugroženima*, ako bi i kada bi realizacija vlasničkoga prava u osjetnoj mjeri ugrozila osnovne životne interese protustranke. To pravilo je postalo na ovom dijelu Jugoslavije za NOB-e pravi nepisani zakon, koga su se dosljedno pridržavali svi organi vlasti tada oslobođene Jugoslavije. U arhivu Državnog sekretarijata za pravosuđe NR Hrvatske u Zagrebu pohranjen je veći broj raznih odluka narodnih sudova s oslobođenog područja Hrvatske iz razdoblja NOB-e. U njima se jasno izražava primjena ovog pravnog pravila. Iz mnogih takvih presuda i drugih sudskih rješenja (tih sudova) izlazi, da narodni sudovi, s obzirom na opće prilike na oslobođenom teritoriju, nisu dopuštali pravni put, odnosno, nisu pružali pravne zaštite privatnom vlasniku nasuprot daleko siromašnjoj

stranci, makar je pravni zahtjev tužitelja bio formalno potpuno osnovan i inače pravno umjestan, ako bi ostvarenje tog vlasničkog prava bitno ugrozilo egzistenciju ili u znatnoj mjeri pogoršalo ekonomsko stanje tuženoga, a tužitelju takvo povećanje njegove imovine ne bi bilo neophodno potrebno. Tako su na pr. narodni sudovi po tom pravilu odbijali tužbene zahtjeve vlasnika za povraćaj stvari, koje je on svojevremeno (makar i precario) predao siromašnom izbjeglici, ako bi vraćanje te stvari dovelo u opasnost opstanak tuženoga i njegove porodice, a sam tužitelj ipak ne bi tu stvar neophodno trebao za svoje gospodarstvo. Pravo privatnoga vlasnika na stvar prestajalo je (ili se barem suspendovalo), ako su protiv njegova zahtjeva govorili socijalni interesi, da se zaštite ekonomski slabiji i socijalno ugroženi. Tako se dakle (i na druge slične načine) ograničavalo privatno vlasništvo, jer je opći interes čitave zajednice iziskivao, da se interesi pojedinaca podčine interesima cjeline.

Može se kazati, da su to bile ratne mjere, nadalje i to, da se i u drugim zaraćenim državama privatno vlasništvo ograničavalo na ovaj ili onaj način. Takav bi prigovor bio međutim samo djelimično točan. Nesumnjivo je, da su gornja ograničenja vlasničkog prava na jugoslavenskom oslobođenom teritoriju bila izazvana ratnim prilikama, da ih je uvjetovala narodnooslobodilačka borba. Neosporno je, da su i druge zaraćene zemlje normirale neka ograničenja vlasničkoga prava. Ali ovdje treba naročito istaći i činjenicu, da se ovakvim pravnim pravilima ograničavanja vlasničkoga prava u Jugoslaviji nisu stvarali *privremeni izuzeci* od osnovnog privatnovlasničkoga pravnog pravila (neprikosnovenosti privatnoga vlasništva), nego su se kroz to izgrađivali elementi novoga pravnog poretka, koji je u sebi nosio i takva specifična obilježja. *Socijalni elemenat* nije u novom jugoslavenskom pravu bio privremeni institut, izazvan ratnim potrebama, nego *načelna linija* u izgradnji jednog novoga pravnog sistema, koji ne priznaje neprikosnovenosti privatnoga vlasništva eksploatatorskog karaktera.

Ekonomska osnova za izgradnju novoga jugoslavenskoga prava u toku NOB-e bilo je dakle dobrim dijelom i *privatno vlasništvo* nad sredstvima za proizvodnju, ali ono nije imalo raniji karakter kao u kapitalističkom sistemu Kraljevine Jugoslavije, nego specifičnu primjesu *socijalnih elemenata*. Po tome se ovo privatno vlasništvo znatno razlikovalo od buržoaskog i gubilo je svoj eksploatatorski karakter.

Društveni odnosi na ovom *privatnovlasničkom osnovu* jednako su se razlikovali od privatnovlasničkih odnosa, koji su se razvijali u sistemu Kraljevine Jugoslavije ili na tadanjem okupiranom dijelu Jugoslavije. Iako su ti odnosi, s obzirom na svoju ekonomsku osnovu, nesumnjivo bili *privatnovlasnički*, oni ipak *nisu* bili kapitalistički. Makar da im se donekle (s obzirom na ekonomsku osnovu) ne može poreći i *buržoaski karakter*, očito je, da oni nisu bili *eksploatatorski*. Ti su odnosi (i na privatnovlasničkom sektoru) dobivali drugi, specifičan karakter.

Pod uvjetima NOB-e nije se na jugoslavenskom oslobođenom teritoriju mogao ostvarivati nekadašnji neograničeni, kapitalistički »princip slobode rada i ugovaranja.« Bilo je donekle i za NOB-e (na privatnom sektoru) najamnih odnosa i sl., ali se oni nisu kretali u okviru kapitalističke »slobode rada i ugovaranja«. Odnosi između poslodavca i radnika nisu se prosuđivali po normama kapitalističke neprikosnovenosti privatnoga vlasništva, nego prema novim propisima, koje je stvarao sam život pod uvjetima NOB-e. Pravni odnosi na privatnovlasničkoj osnovi dobivali su drugi karakter. Tako se na pr. pri zajmu ili posadbi prava i dužnosti stranaka nije moglo ocjenjivati prema normama starog, buržoaskog prava, jer je za taj odnos pored elementa vlasništva pridolazio i socijalni momenat i drugo.

Privatnovlasnički odnosi morali su se dakle uskladiti s općim interesima čitava društva, koje je živjelo pod uvjetima NOB-e. Prava privatnog vlasnika nisu mogla konkurirati s dužnošću građana, da se podčine općem poretku, koji je nametala NOB-a, a čuvala nova vlast. Ti odnosi, zasnovani na privatnom vlasništvu, nisu više bili kapitalistički, ali isto tako nisu bili ni socijalistički. Njihova ekonomska osnova pridavala im je privatnovlasnički karakter, a životne prilike i nova vlast postepeno su im udarali nova obilježja; po njima su se ti odnosi bitno razlikovali od onih, koji se u buržoaskim sistemima razvijaju na kapitalističkoj ekonomskoj osnovi.

b) *Društveno vlasništvo* na jugoslavenskom oslobođenom teritoriju za NOB-e u poređenju s privatnim vlasništvom obuhvatalo je daleko manje područje pravnih odnosa. Ono je u ekonomici na oslobođenom teritoriju Jugoslavije za NOB-e bilo tek sekundarnog karaktera. No iako je ono nasuprot privatnom vlasništvu nad sredstvima za proizvodnju značilo tek drugorazredni sektor, ipak je to društveno vlasništvo i u ekonomici i u razvoju društvenih odnosa na jugoslavenskom oslobođenom teritoriju za vrijeme NOB-e imalo osjetan utjecaj. Privatno vlasništvo bilo je s obzirom na svoj opseg zaista dominantno, ali je društveno vlasništvo predstavljalo osobitu ekonomsku osnovu za razvitak novih društvenih odnosa, koji su nastajali već u tom razdoblju.

Društveno vlasništvo na jugoslavenskom oslobođenom području za NOB-e sastojalo se naime: 1. od ranijih državnih dobara Kraljevine Jugoslavije (na tom dijelu države), 2. od konfiskovane imovine kolaboracionističkih elemenata i 3. od dobara prikupljenih na drugi način, i to bilo dobrovoljnim sabiranjem, bilo administrativnim mjerama organa vlasti. Ta društvenovlasnička imovina dobila je na početku 1942. svoju zasebnu organizaciju. Vrhovni štab NOV i POJ propisao je organizovanje i djelovanje t. zv. »*Narodnooslobodilačkog fonda*«, u koji se sakupljala sva narodna imovina, a kojom su upravljali općinski, kotarski i okružni NOO-i, svaki na svome području pod kontrolom vrhovnog rukovodstva NOP-a.⁶ Taj Fond – kako se ističe u konstitutivnom

⁶ Skraćenica za Narodnooslobodilački pokret.

aktu Vrhovnog štaba o tome, u t. zv. »Fočanskim propisima« – služio je »za narodnooslobodilačku vojsku, za nezbrinute porodice mobiliziranih i palih boraca, za pogorelece, izbjeglice i uopće sirotinju«.⁷

S vremenom se taj »Fond« razvio do jake materijalne baze, koja je utjecala na razvitak prilika na oslobođenom teritoriju. »Fond« je djelovao znatnim dijelom kao društveno-ekonomski regulator, pomažući ekonomski slabije, organizirajući materijalna sredstva društvenovlasničkog sektora. On je bio klica kasnije općenarodne, socijalističke imovine, koja se već tada u ovom obliku sve izrazitije javljala kao društveno vlasništvo.

»Narodnooslobodilački fond« djelovao je napose na formiranje odnosa na oslobođenom teritoriju sa provođenjem načela uzajamnosti i međusobnog pomaganja. Njegov osnovni zadatak bio je i razvitak solidarnosti među stanovništvom oslobođenog teritorija, a svojim djelovanjem upućivao je i ekonomski jače na potrebu pomaganja ekonomski slabijih.

Tako su se pod uvjetima NOB-e na oslobođenom teritoriju razvijale dvije kategorije društvenih odnosa: a) privatnovlasnički i b) društvenovlasnički odnosi. Prvi, iako nisu bili kapitalistički, ipak nisu sasvim izlazili ni iz svog privatnovlasničkog okvira, te su više po svojoj formi nego li po sadržaju upućivali na buržoaski društveno-ekonomski sistem. Drugi su po svom immanentnom načelu solidariteta nosili u sebi izrazite elemente socijalističkih odnosa, koje je obilježavala, ne toliko njihova društvenovlasnička ekonomska osnova, koliko uzajamnost i solidarnost ljudi. Tako se na oslobođenom teritoriju Jugoslavije za NOB-e razvijao neki *dualitet društvenih odnosa*; i buržoaskih i socijalističkih.

c) *Kako se to društveno-ekonomsko stanje odražavalo u izgradnji novoga jugoslavenskog prava?* Na to pitanje odgovaraju već prednji navodi.

Dualitet društvenih odnosa očitovao se u nastajanju novoga jugoslavenskog prava u odgovarajućem *dualitetu prava*. Iako se izgrađivalo novo pravo, koje se pod utjecajem nove vlasti očito razvijalo u pravcu jedinstvenosti njegovih normi, ipak su se u njegovu okviru mogli zapaziti i obrisi *dviju kategorija prava*. Tu dvojnost u novom pravu uvjetovala je činjenica, da se ono izgrađivalo zavisno od svoje društveno-ekonomske osnove, što nije ni moglo ostati bez odjeka u tvorbi tog prava. S obzirom na spomenute dvije vrste društveno-ekonomskih odnosa nazirale su se i u izgradnji novog prava dvojake konture – i *buržoaskog i socijalističkog prava*.

Za privatnovlasničke odnose odgovarale su pravne norme, koje su se razvile na tome osnovu. Vlasnički odnosi na području stvarnog, obveznog i t. d. prava regulirali su se normama, koje su izražavale suštinu tih odnosa. Pravni odnos najma ili zakupa izražavao je svojo privatnovlasničku osnovu, koja je i dovodila do stvaranja takvih pravnih stanja između stranaka. Kako su se dakle ti odnosi razvijali u zavisnosti od

⁷ Geršković Leo, »Dokumenti o razvoju narodne vlasti« II. izdanje, Beograd 1948, str. 34.

privatnog vlasništva, to se na njih primjenjivalo pravo, koje je u svojoj suštini polazilo od privatnog vlasništva. Stoga su pravne norme za tu vrstu odnosa imale i na oslobođenom teritoriju karakter *buržoaskog prava*, usprkos spomenutim ograničenjima.⁸

Za društveno-vlasničke odnose međutim nisu bile podesne te privatno-vlasničke norme. Za pravno reguliranje odnosa zasnovanih na društvenom vlasništvu trebale su druge norme, različite od privatnovlasničkih. Odnosi solidarnosti i uzajamnosti nisu se mogli pravno regulirati propisima zasnovanim na privatnom vlasništvu, koje u krajnjoj liniji dovodi do nejednakosti i neravnopravnosti. U tom pogledu osjećao se moćan utjecaj *svijesnog pravotvornog faktora*, naime utjecaj djelovanja vlasti pod uvjetima života na tom oslobođenom teritoriju. Silom tadašnjih prilika na tom dijelu Jugoslavije razvijali su se i ustaljivali pravni običaji, koji su izražavali spomenuti solidaritet u društvenim odnosima. Takve norme o neophodnosti solidarnosti, uzajamnosti i međusobnog pomaganja građana na oslobođenom području Jugoslavije nisu bile samo moralne zasade, nego su stjecajem prilika postajale i neprikosnovenim pravnim normama. Prekršaj principa uzajamnosti i međusobnog pomaganja nije stoga na ovom dijelu Jugoslavije za NOB-e izazivao samo moralnu osudu sredine, stanovništva nekoga kraja, nego i živu reakciju vlasti, koja je u takvu kršenju solidariteta često gledala i delikt, na koji je oštro reagirala svojom organizovanom silom. Za takve se norme o solidarnosti, uzajamnosti i međusobnom pomaganju, očito dakle može reći, da su u sebi nosile elemente socijalističkog prava.

U tom procesu nastajanja novoga jugoslavenskog prava za NOB-e mogla su se prema tome zapaziti *dva prava*; jedno je bilo privatnovlasničko, dakle imalo je uza sve svoje osobitosti ipak *buržoaski* karakter, a drugo je bilo društvenovlasničko i po svojoj suštini, po spomenutom solidaritetu i uzajamnosti u društvenim odnosima i imalo je nesumnjivo *socijalistički* karakter. U novom jugoslavenskom pravu stjecale su se dakle u tom periodu *dviije kategorije prava*, Privatnovlasničko područje uvjetovalo je – *buržoasko*, a društvenovlasničko – *socijalističko* pravo. Osobitost ovog procesa nastajanja novog jugoslavenskog prava za vrijeme NOB-e bila je dakle u tom stjecaju dvaju antagonističkih prava, koja su se ipak međusobno usklađivala u jedno pravo nove Jugoslavije.

Ova *dvojnost* u izgradnji novoga jugoslavenskog pravnog sistema javlja se dakle kao posljedica i njegova revolucionarnog nastajanja i njegove naročite društveno-ekonomske osnove. S tim u vezi međutim nameću se uglavnom dva osnovna pitanja, na koja treba odgovoriti:

⁸ Iako su spomenuta ograničenja duboko zadirala u vlasničko pravo, ipak ona nisu privatnovlasničkom pravu oduzimala njegovu osnovnu jezgru. Ako je to vlasničko pravo bilo ograničeno u jednom pogledu, ono je moglo važiti u potpunosti u kojem drugom pravcu. Ono je dakle i pored tih skućivanja bilo virtuelno, a moglo se prema prilikama i u svojoj potpunosti primijeniti onda i ondje, kada i gdje su to dopuštali interesi i smjer razvika NOB-e. To privatnovlasničko pravo zadržavalo je dakle i pored tih ograničenja svoje osnovno buržoasko obilježje.

prvo – što se dogodilo s pravom Kraljevine Jugoslavije, ako su se u nastajanju novog prava ipak javljali i elementi starog prava i drugo – da li se u toku NOB-e iz tih dvaju antagonističkih prava izgradio novi jugoslavenski pravni sistem?

II.

KAKAV ODGOVOR DAJU ČINJENICE NA PRVO PITANJE:
ŠTO SE DOGODILO S PRAVOM KRALJEVINE JUGOSLAVIJE?

Spomenuli smo već ranije, kako iz revolucionarnog načina pojave novoga jugoslavenskog prava izlazi, da se u tom procesu istovremeno nalaze: i *rušenje* starog i *izgradnja* novoga pravnog sistema. Ako je nastajanje novoga jugoslavenskog prava prema tome *negacija* staroga pravnog sistema, kako to, da se u tom procesu nastajanja novog prava javljaju i elementi starog prava sistema Kraljevine Jugoslavije?

Razvitak novoga jugoslavenskog prava u periodu NOB-e pokazuje naime, da su se mnogi elementi staroga jugoslavenskog prava ipak zadržali i u novom pravu, usprkos tome, što je narodna revolucija srušila taj sistem prava. Razvila se dakle neka *receptija* starog prava, koja je sa svoje strane davala posebno obilježje ovom procesu izgradnje novoga jugoslavenskog pravnog sistema.

Ta receptija starog prava upućuje nas na zaključak, da se ono ipak na jugoslavenskom oslobođenom teritoriju donekle obnavljalo, jer se u određenom opsegu i pod određenim uvjetima tu primjenjivalo u sklopu novoga jugoslavenskog prava. Što se dakle događalo u tom razdoblju s pravom Kraljevine Jugoslavije? Kao što smo istakli, ono je srušeno. Ali ipak proces njegove *likvidacije* nije podjednako tekao na čitavom teritoriju države za vrijeme NOB-e. Potrebno je da se na taj proces likvidacije starog sistema ukratko osvrnemo, i to posebno: a) za okupirano područje i b) za oslobođeni teritorij.

ad a) *Na okupiranom teritoriju Jugoslavije* fašističke sile Osovine neposredno su poslije kapitulacije vlade Kraljevine Jugoslavije⁹ i očevidno prema svojim unaprijed pripremljenim planovima, a protiv međunarodnog prava,¹⁰ ne obazirajući se na konačni ishod rata, pristupile

⁹ Vlada generala Dušana Simovića zaključila je (na sjednici u noći između 13. i 14. aprila 1941), da se potpiše bezuvjetna kapitulacija. Tim je povodom Vrhovna komanda vojske Kraljevine Jugoslavije odmah zatim naredila svim armijskim komandama da pristupe kapitulaciji, o kojoj je sam akt potpisao tri dana kasnije general Kalafatović u Sarajevu.

¹⁰ Svakako u očiglednoj suprotnosti s pravima i dužnostima okupatora strane država, kako to reguliraju *Haška konvencija* od 29. jula 1899. i napose *Konvencija* od 18. oktobra 1907. »o zakonima i pravilima rata na kopnu« (vidi njihov tekst na pr. u: *Hans Lodemann*, »Kodifiziertes internationales deutsches Kriegsrecht«, Berlin 1937., str. 37 i d.

komadanju okupirane Jugoslavije.¹¹ U želji da svoj tadanji provizorij predstave kao neko konačno – državnopravno stanje,¹² one su u svojim »državama«¹³ već prvih dana okupacije pokušale izgraditi svoj – pravni sistem.

Na okupiranom dijelu Jugoslavije nastala je stoga čitava poplava okupatorskih propisa, kojima su ti vlastodršci pridavali formalni izgled – zakonodavnih akata. U tom pogledu najneumorniji su bili upravljači t. zv. »Nezavisne Države Hrvatske«. U igranju državnošću oni su pokazivali tendencije, da u svom djelovanju sličnom normativnom, odu čak do kazuističkih razmjera. U prvomu redu donijeli su niz organizacionih »zakona«, o ustrojstvu te vlasti i odnosu i djelovanju njezinih organa i gradana prema njima.¹⁴ Što se tiče drugih pravnih grana vlastodršci su u »NDH« pokušali da prikažu, kao da pristupaju izgradnji nekog svog sistema prava. No uglavnom uzevši tu se radilo ponajviše samo o djelimičnim izmjenama i dopunama zakona i drugih zakonskih propisa Kraljevine Jugoslavije. Iako su oni jednostavno proklamovali, da je to staro pravo ukinuto, ipak su okupatorske vlasti bile prisiljene da ga uspostave, dodajući mu tek djelomično svoje izmjene i dopune. Ali u suštini, to je staro pravo ostalo i dalje na snazi. Po svom klasnom karakteru ono je naime odgovaralo i interesima tih okupatorskih vlastodržaca.¹⁵

I odavde izlazi, da s okupacijom nije prekinut pravni kontinuitet u Jugoslaviji. Nije do toga došlo ni de facto, a ni de jure. Okupacija kao privremeno zaposjedanje *tudeg državnog teritorija* nije ni ovdje uklonila suverenitet, a ni srušila pravni sistem Kraljevine Jugoslavije. Na to uka-

¹¹ Tako je na pr. 10. aprila 1941. objavljen osnatak t. zv. »Nezavisne Države Hrvatske«, a zatim se pristupilo organizaciji zasebne Srbije kao posebnog državno-pravnog područja, koje, iako formalno nije raskinulo veze s Kraljevinom Jugoslavijom, ipak je značilo pokušaj, da se to u dogledno vrijeme i formalno izvrši. Okupatori su nadalje između sebe razdijelili preostala područja Jugoslavije, te je Njemačka prigrabila osim znatnog dijela Slovenije, koju je odmah i pripojila svojoj državi, još i Banat, podvrgnuvši ga svojoj vlasti, iako ga je formalno ipak ostavila u sastavu Nedićeve Srbije. Italija je prisvojila preostali dio Slovenije i znatan dio Dalmacije sa Splitom, zatim i Crnu Goru, pokušavši tamo izvršiti aneksiju posredstvom dinastičkog manevra s obzirom na crnogorsko porijeklo kraljice Jelene, a ujedno s Pavelićem sklopila i aranžman, po kojemu je Duca di Spoleto imao postati kralj »Nezavisne Države Hrvatske«, dok je Bačku prigrabila Horthyjeva Mađarska, a Makedoniju Bugarska.

¹² Osovinska propaganda neumorno je isticala, kako je to kidanje teritorija Jugoslavije stanje, koje ne će izmijeniti ishod rata.

¹³ Iako je na pr. »NDH« bila priznata od strane osovinskih sila (Njemačke, Italije i Japana te njihovih satelitskih zemalja) ona nije imala svoje državnosti. Nije to bila država stoga, što nije imala ni jedan bitni element državnosti, ni svog državnog teritorija, ni svoje državljane, ni svoju zasebnu i suverenu državnu vlast. Njezin teritorij bio je tek dio područja Jugoslavije, njezino stanovništvo – državljani Jugoslavije, dok je sva vlast na tom okupiranom dijelu Jugoslavije bila u rukama fašističkih okupatora. Postojanje »NDH« kao države negiralo je i međunarodno pravo sadržano napose u Haškim konvencijama spomenutim u primj. 10.

¹⁴ Za čitavo vrijeme »NDH« doneseno je toliko tih normativnih akata, da zbirka tih propisa sadržava *dvadeset* knjiga.

¹⁵ Privatnovlasnički sistem bio je sasvim podesan za poredak, koji su okupatori namjeravali provoditi u svojoj »NDH«.

zuje i međunarodno pravo, a napose Haške konvencije od 29. jula 1899. i od 18. oktobra 1907. godine.¹⁶ Prema tome su spomenuta nastojanja vladodržaca na okupiranom dijelu Jugoslavije, naime da izgrade neki svoj pravni sistem, bila samo uzurpacija prava, koje im nije pripadalo.

ad b) *Na oslobođenom dijelu Jugoslavije* za Drugoga svjetskog rata razvijao se pravni život drukčije. Ovdje je naime revolucionarno rušenje organizacije starog sistema vlasti išlo neraskidivo zajedno s ukidanjem sistema prava Kraljevine Jugoslavije i s istovremenom izgradnjom novog prava. Revolucija je tu dakle presjekla unutrašnju pravnu vezu između Kraljevine Jugoslavije i Demokratske Federativne Jugoslavije. Unutrašnjeg pravnog kontinuiteta između stare i nove države dakle nije bilo.¹⁷ Odatle se razvilo i načelo, da – *»Staro pravo ne važi«*.

Taj princip istaknut je za NOB-e od strane vrhovnih rukovodstava u izgradnji nove vlasti, i to u nekoliko mahova. On je važio kao osnovno pravilo pri nastajanju novoga jugoslavenskog prava. Posebno svoje ozakonjenje dobio je međutim taj princip potkraj oslobodilačkog rata AVNOJ-evom Odlukom br. 132. od 3. febr. 1945. – *»o ukidanju pravnih propisa, koji su bili na snazi u času neprijateljske okupacije«*.¹⁸ U tom se državnopravnom aktu prvi put na taj način pravno reguliralo i pitanje *»vremena prestanka staroga jugoslavenskog prava«*, jer je tu normirano, da su stari jugosl. zakoni i drugi slični pravni propisi izgubili svoju raniju važnost 6. aprila 1941. No ovdje valja istaći i činjenicu, da je to pitanje, nakon sankcije ove AVNOJ-eve Odluke od Ustavotvorne skupštine FNRJ, ponovno bilo regulirano, i to Zakonom od 23. oktobra 1946. – *»o nevažnosti pravnih propisa donesenih prije 6. travnja 1941. i za vrijeme neprijateljske okupacije«*.¹⁹

Što je značio ovaj Zakon od 23. oktobra 1946.? Očevidno je, da on pokazuje, kako je i poslije AVNOJ-eve Odluke br. 132. i dalje postojala potreba za novim sličnim zakonodavnim aktom. On dakle znači, da su se i pored spomenute AVNOJ-eve odluke o nevažnosti starih jugoslavenskih zakona i drugih sličnih propisa ipak i dalje primjenjivali stari jugosla-

¹⁶ Prema čl. 42. Haške konvencije od 29. jula 1899. okupacija je *faktično*, a ne državnopravno stanje zaposjedanja tuđega državnog područja. Po čl. 45. te Konvencije izričito je zabranjeno prisiljavati državljane zaposjednutog teritorija da polažu zakletvu neprijateljskoj vlasti i t. d. Prema čl. 55. te Konvencije okupatorska država smatra se samo kao upravitelj i vršilac javne vlasti, i to samo privremeno na okupiranom području.

¹⁷ Pitanje pravnog kontinuiteta prvi put je zakonodavnim putem istaknuto u zakonodavnim aktima Drugog zasj. AVNOJ-a. Tako je u t. 3. AVNOJ-eve Odluke o oduzimanju prava zakonitoj vladi Jugoslavije, t. zv. jugoslavenskoj vladi u inostanstvu, i o zabrani povratka u zemlju kralju Petru II. Karađorđeviću od 29. nov. 1943. normirano, da će se podvrgnuti reviziji dotle sklopljeni međunarodni ugovori s Jugoslavijom, što znači neizravno priznanje postojanja vanjskog kontinuiteta između stare i nove države. Postojanje toga vanjskog kontinuiteta istaknuto je nadalje izričito u drugom aktu Sporazuma Tito-Šubašić od 1. nov. 1944. Nepostojanje unutrašnjeg pravnog kontinuiteta izraženo je međutim u nizu akata vrhovnih organa nove Jugoslavije, odnosno njenih država-članica.

¹⁸ Objavljena u »Službenom listu« od 13. febr. 1945. broj 4.

¹⁹ Objavljen u »Službenom listu FNRJ« od 23. okt. 1946. br. 86.

venski zakoni i slični pravni propisi, pa ih je trebalo iznova zakonom regulirati. To otkriva da ova AVNOJ-eva Odluka br. 132. nije imala one rezultate, koje su njeni redaktori svojevremeno pretpostavljali.²⁰

Činjenice zaista pokazuju, da se usprkos spomenutom principijelnom stavu o nevažnosti prava Kraljevine Jugoslavije ipak i dalje u sklopu prava nove Jugoslavije javljalo staro pravo. Naročito od sredine 1944. moglo se zapaziti u judikaturi na oslobođenom području (napose Hrvatske), da se u pogledu primjene staroga jugoslavenskog prava otpočela praksa, koju su neki svojevremeno, ne bez mnogo osnova, nazivali izvješnom – recepcijom staroga jugoslavenskog prava. U tom pogledu mogle su se uočiti dvije etape toga procesa.

U *prvoj etapi* izgradnje novoga jugoslavenskog prava u periodu NOB-e, a vremenski bi je mogli označiti razdobljem do Drugog zasj. AVNOJ-a,²¹ još se u djelovanju NOO-a, napose u radu njihovih sudskih vijeća, nije osjećala neka potreba za primjenom normi staroga jugoslavenskog prava. U to vrijeme su na tadanjem oslobođenom području pravni odnosi bili razmjerno slabo razvijeni, a promet dobara i opće društveno stanje nije iziskivalo drugih pravnih vrela do tadanjih – malobrojnih pisanih propisa i opće poznatih pravnih običaja, bilo iz ranijih vremena,²² bilo onih, koji su se razvili pod uvjetima NOB-e.²³ Za tadanje jednostavne pravne odnose bile su dovoljne tadanje jednostavne pravne norme.

No od sredine 1943. dolazi i u tom pogledu do nekih promjena. Već se tada na onim dijelovima Jugoslavije, koji su bili duže vremena oslobođeni i gdje se pravni promet stao više razvijati, počela javljati potreba za drugim pravnim vrelima pored onih, koji su se dotle razvijali pod skromnim dotadašnjim životnim prilikama oslobođenog dijela Jugoslavije. Takvo stanje potaklo je ZAVNOH-ov Odjel za sudstvo i upravu, te je on u kasno ljeto 1943. donio svoja prva »Uputstva o organizaciji

²⁰ Ova AVNOJ-eva Odluka br. 132 dovela je do podvojenosti u pitanju o važnosti starog prava u novoj Jugoslaviji. Čl. 2. te Odluke propisao je ovo: »Pravni propisi (zakoni, uredbe, naredbe i t. d.), koji su bili na snazi do dana 6. travnja 1941. god. ukidaju se ukoliko su u suprotnosti s tekovinama NOB-e, s deklaracijom i odlukama AVNOJ-a i Zemaljskih antifašističkih vijeća (skupština, sveta, sobranja) pojedinih federalnih jedinica i njihovih predstavništava, kao i pravnim propisima Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije i njegovih povjereništava, vlada i pojedinih povjereništava federalnih jedinica«. Praksa je dobrim dijelom stala tumačiti ovaj član tako, da tom Odlukom nisu ukinuti oni stari propisi, koji nisu u suprotnosti s tekovinama NOB-e i t. d. Trebalo je stoga posebnim okružnicama upozoravati sudove, da takvo tumačenje nije u skladu s intencijom zakonodavca.

²¹ Odnosno do osnutka DRJ i donošenja njenih prvih temeljnih državnopravnih akata (29. nov. 1943.).

²² Pod uvjetima, da o odnosnom pravnom pitanju nema novog pisanog pravnog propisa i da je taj stari pravni običaj u skladu s osnovnim pravnim principima, s tekovinama NOB-e, dakle kao supsidijarno vrelo prava.

²³ Iako se obično uzima, da je za razvitak običajnog prava potreban razmjerno duži vremenski period, da bi neko pravilo ponašanja ljudi dobilo opće obavezu snagu u nekoj sredini, ipak su se za NOB-e usprkos kratkom vremenu razvili i kao prinudne pravne norme ustalili neki pravni običaji, kojima je i vlast priznavala svoju pravnu zaštitu te ih primjenjivala.

i radu sudova narodnooslobodilačkih odbora«, objavljena negdje poslije Drugog zasjedanja ZAVNOH-a.²⁴ Pored konstatacije o rušenju starog sistema pravosuđa u I. poglavlju ovih »Uputstava« ZAVNOH ističe vrela novog prava te s tim u vezi kaže: »... Zato treba u sudovanju narodnooslobodilačkih odbora primjenjivati: (pravni izvori) narodne običaje (narodno običajno pravo), ranije zakone, koji su se udomaćili (dobili karakter običajnog prava), presude, zaključke i rješenja i t. d. ranijih sudova, ukoliko nisu očito nepravedna, dosadanje odluke narodnooslobodilačkih odbora u vršenju sudske vlasti (praksa sudova), kao i sve upute, propise i t. d. ZAVNOH-a, odnosno, koje on prihvati«.²⁵ U daljem svom izlaganju ova ZAVNOH-ova »Uputstva« upozoravaju i na stari jugoslavenski Zakon o zadrugama²⁶ i t. d. Ovaj ZAVNOH-ov rad pokazuje, kako se u drugoj polovini 1943., uoči Drugog zasjedanja AVNOJ-a, osjećala potreba za novim pravnim vrelima, jer su dotadanja bila već nedovoljna s obzirom na društvene odnose na tada oslobođenom teritoriju Jugoslavije, a ovdje posebno – Hrvatske.

U drugoj etapi izgradnje novoga jugoslavenskog prava, dakle od Drugog zasjedanja AVNOJ-a, od kasne jeseni 1943., javlja se sve osjetnija potreba za novim izvorima prava. Na povećanom oslobođenom teritoriju²⁷ sve se snažnije razvijao pravni život, sve su se složenija pravna pitanja postavljala pred vlasti, koje su ih imale riješavati. Ali na koji način? Novih pravnih propisa nije bilo dovoljno; pisanog prava nove države bilo je razmjerno veoma malo. Ono se uglavnom ograničavalo na organizacionu stranu nove države, a mnogo manje na reguliranje drugih pravnih odnosa oslobođene zemlje. Naročita potreba osjećala se na području imovinskopravnih odnosa.

Takve okolnosti dovele su u toku 1944. na oslobođenom teritoriju do »potrage za normama«, kako bi se moglo nazvati učestalo tadanje posezanje za pravnim propisima starog sistema vlasti. Društveni odnosi nametali su narodnim sudovima probleme o pravu, a oni ih nisu mogli riješiti po tadanjim normama. Principijelno se uzimalo, da – »staro pravo ne važi«, ali su činjenice (da se gomilaju sve složeniji pravni problemi) nametale potrebu posezanja za starim normama. To se nije moglo izbjeći.

Kolika je bila tadanja »potraga za normama« pokazuje donekle i djelatnost samih vrhovnih organa nove državne vlasti. Ni oni nisu mogli prelaziti preko te potrebe za normama radi reguliranja novih pravnih odnosa. Radi zadovoljenja ovakve potrebe najveću je agilnost razvio ZAVNOH. Na teritoriju oslobođene Hrvatske ZAVNOH je od svog

²⁴ Sva važnija ZAVNOH-ova »Uputstva« o pravosuđu tadanje Hrvatske objavio sam u zbirici pod naslovom »Propisi o sudstvu Hrvatske za NOB-e«, posebni otisak iz »Zbornika Pravnog fakulteta«, Zagreb 1951.

²⁵ »Propisi o sudstvu Hrvatske za NOB-e«, cit. izd. str. 384.

²⁶ Isto str. 385.

²⁷ Poslije kapitulacije fašističke Italije, jeseni 1943., proširila se narodna vlast na znatan dio teritorija Jugoslavije, koji su dotle držale pod svojom okupacijom talijanske trupe.

Trećeg zasjedanja,²⁸ uočavajući takvo stanje, objavio čitav niz svojih »Uputstava«, kojima je za narodne sudove ustanovio direktivna načela sudovanja za više pravnih grana.²⁹ Iako su ta »Uputstva« po svom načinu donošenja nesumnjivo imala karakter zakonodavnih akata,³⁰ Odjel pravosuđa ZAVNOH-a nije im izričito to pripisivao, nego je te akte nazvao »Uputstvima« preporučujući ih sudovima kao direktive u njihovu radu.³¹ Time su se unekoliko nastojale popuniti praznine, koje su se javljale već tada u pravnom razvitku nove Jugoslavije.

Drugi dokaz tadanje potrebe za normama vidi se u jednom naročitom pokušaju ZAVNOH-a oko prikupljanja pravnih običaja na oslobođenom teritoriju. Budući da se u sudovanju na području oslobođene Hrvatske od sredine 1944. osjećala potreba za utvrđenjem pravnih normi i za imovinsko pravo, a za to nisu bila objavljena nikakva »Uputstva«, ZAVNOH je zatražio od NOO-a da se preko jedne široke i svestraune ankete o pravu prikupi od stanovništva mišljenje naroda o nekim pravnim pitanjima.³² Nakon prikupljanja odgovora sa svih strana mislilo se pristupiti razradi novih »Uputstava« za imovinsko pravo. Do toga međutim nije došlo, jer su neprijateljske ofenzive presjekle ovu zanimljivu anketu.³³

No potrebu za normama trebalo je nekako zadovoljiti. Učinjeno je to spomenutom *receptijom staroga prava*. Nju su dakle u prvom redu nametale životne potrebe tadanjega oslobođenog područja, a u drugom redu i zavisno od toga razvijali su je narodni sudovi. *Sudska praksa* pokazivala se tu kao pozitivan »pravotvorni faktor«. Ona je na taj način dopunjavala prazninu, koja se osjećala u izgradnji novog prava.

Takva praksa novih sudova bila je zadovoljenje tadanje nužde. Iako je pravni sistem Kraljevine Jugoslavije bio ukinut, a novo se pravo razvijalo kao *negacija starog*, ipak su elementi tog ukinutog starog prava poslužili, ne kao negacija novog prava, nego kao njegova afirmacija, kao učvršćenje novog sistema prava, koji se i kroz to izgrađivao.

²⁸ Nisu tom prilikom donesena slična »Uputstva« samo za narodno sudovanje, nego i za ostale Odjele ZAVNOH-a, tako za prosvjetu, zdravstvo, gospodarstvo i dr.

²⁹ Odatle i ovaj naziv »Uputstvo«.

³⁰ Jer je pretežni dio tih »Uputstava« donesen na način, kako je Treće zasjedanje ZAVNOH-a reguliralo naredni zakonodavni rad Predsjedništva u međuzasjedanju plenuma ZAVNOH-a. »Uputstva«, koja sam objavio u naprijed pomenutoj zbirci, primljena su i u Zakonodavnoj komisiji ZAVNOH-a i odobrena od Predsjedništva ZAVNOH-a.

³¹ Ova »Uputstva« nisu bila zamišljena, da imaju neku zakonsku silu, ali su se u praksi razvila do takva karaktera, te su ih mnogi sudovi i citirali u svojim odlukama.

³² Odjel za pravosuđe Hrvatske uputio je naime jeseni 1944. svima kotarskim i okružnim sudovima na oslobođenom teritoriju Hrvatske okružnicu s prijedlogom, da prema priloženom »Upitnom arku« na podesan način ustanove, što tamošnje stanovništvo drži o pojedinim pravnim pitanjima, koja su bila navedena u tom »Upitnom arku«. Uglavnom radilo se o imovinskopравnim odnosima, a djelomično su dodirnute i neke druge pravne grane, naročito porodično pravo.

³³ Sakupljeni materijal ove ZAVNOH-ove ankete o pravu nalazio se od 1945. u arhivu tadanjega Ministarstva pravosuđa Hrvatske. U njemu ima mnoštvo odgovora na postavljena pitanja o pravnim odnosima, a ti odgovori osvijetljavaju mišljenje naroda tada oslobođenog područja o nekim aktualnim tadanjim pravnim problemima.

U više mahova isticali su vrhovni organi nove državne vlasti, kako i pod kojim se uvjetima može primjenjivati staro jugoslavensko pravo. S obzirom na revolucionarni postanak novog sistema vlasti naglašavalo se, kako je *nedopustivo primjenjivati stare zakone i zakonske propise ukinutog pravnog sistema Kraljevine Jugoslavije*, ali se kao supsidijarno vrelo novog prava ipak mogu primjenjivati stara pravna pravila, i to *kao tehničko pravno pomagalo*, približno slično doktrinarnim direktivama za pravilnu primjenu pozitivnog prava, odnosno kao neki putokaz u judikaturi narodnih sudova. Pritom se naročito ukazivalo, da se ne smije primjenjivati »čitav stari zakon« ili »čitava pravna norma« iz sistema prava Kraljevine Jugoslavije, a naročito ne sankcija za kršenje prava. Sankciju za povrede pravnog poretka na oslobođenom teritoriju utvrđivala je nova vlast prema općim tadanjim društvenim prilikama, a s obzirom na interese i ciljeve novog sistema vlasti, koji se kroz to izgrađivao. Odatle i očiglednost nedopustivosti primjene starog zakona, odnosno njegove sankcije za kršenje određenog pravnog reda. No usprkos jasnim takvim zabranama, ipak se mjestimično i povremeno na oslobođenom teritoriju i dalje posezalo za starim pravom.

III.

DVA OSNOVNA OBLIKA ZAŠTRANJIVANJA U RAZVITKU NOVOG PRAVA

U izgradnji novoga jugoslavenskog prava, napose kroz praksu narodnih sudova na oslobođenom teritoriju (uglavnom na oslobođenom području Hrvatske), mogla su se negdje od sredine 1944. dalje mjestimice i povremeno uočiti uglavnom dva osnovna oblika zaštranjivanja s osnovne linije razvitka novog sistema vlasti, i to: 1. u spomenutim tendencijama *uspostavljanja pravnog sistema Kraljevine Jugoslavije* i 2. *u nekom izopačavanju karaktera novoga jugoslavenskog prava*.

ad 1. *Tendencije uspostavljanja ukinutoga pravnog sistema Kraljevine Jugoslavije* javljale su se ponegdje nešto izrazitije već od sredine 1944. godine u judikaturi nekih sudova na jugoslavenskom tadanjem oslobođenom teritoriju. Osjetnije se to razvilo, pošto je oslobođena čitava zemlja od okupatora, dakle u judikaturi od 9. maja 1944. dalje, u prvim godinama mirnodopske izgradnje novoga jugoslavenskog prava. Ima očitih znakova, da se i u današnjoj praksi narodnih sudova ova tendencija ipak javlja na neki način.

Iako su novi jugoslavenski vrhovni organi vlasti – kako je već rečeno – više puta zabranjivali primjenu starih jugoslavenskih zakona, ipak su poneki sudovi katkada produživali tu, zabranjenu praksu. U mnogo navrata su vrhovni organi drž. vlasti naglašavali revolucionarni karakter razvitka novoga jugoslavenskog sistema, a prema tome i podvlačili ne-

dopustivost obnavljanja buržoaskog prava Kraljevine Jugoslavije u sklopu novoga jugoslavenskog prava. No i dalje se ovdje i ondje postupalo protiv takvih zabrana.

Potkraj rata učestalo je i neposredno *pozivanje* na zakone i druge pravne propise Kraljevine Jugoslavije. Praksa je pokazivala, da se takvo postupanje čak i pojačava, umjesto da slabi. Koji su razlozi uvjetovali takvu praksu?

Nesumnjivo je do toga obnavljanja važnosti starih jugoslavenskih (iako već ukinutih) zakona i drugih propisa dovodio sve razvijeniji pravni promet, jer za nove pravne odnose nije bilo novih pravnih normi, po kojima bi se rješavali sporovi o pravu iz tih odnosa. U pomnjkanju novih zakonskih propisa jednostavno se posezalo za starim normama. Drugi je razlog za ustaljivanje takve prakse bio – personalne prirode. Naime, poslije kapitulacije fašističke Italije prelazio je na oslobođeni teritorij sve veći broj pravника s okupiranog dijela zemlje i stavio se na raspolaganje novoj vlasti. Vlast je te pravnike većinom zaposlila u narodnim sudovima. Svojim stručnim znanjem ti su pravnici mnogo koristili izgradnji novoga jugoslavenskog sistema vlasti, a naročito razvitku novog pravosuđa. No uporedo s time neki od njih (iako posvema dobronamjerno i u težnji, da time što bolje koriste narodnoj vlasti) unijeli su u svoju djelatnost i nešto od svojih ranijih profesionalnih navika, koje iako nisu bile očito u suprotnosti s novim sistemom, ipak su donekle dovodile i nehotično do štetnih pojava.³⁴ Tako se u radu nekih pravnika kod narodnih sudova na tadanjem oslobođenom teritoriju (naročito u Hrvatskoj) pojavio neki »pozitivizam«, koji se sastojao u tome, da su se u judikatima često pozivali na stare jugoslavenske zakone i druge zakonske propise te ih izričito citirali pri sudovanju. Neki od ovih pomagača u izgradnji novoga jugoslavenskog pravosuđa kao da su se plašili nepisanoga prava i smatrali takav rad sudova (bez pozivanja na zakonske propise) kao mogućnost za unošenje elemenata pravne nesigurnosti. Iako su i oni često u svojim odlukama isticali revolucionarni postanak novoga državnopravnog stanja, ipak su njihovi judikati sve više naličili onima iz sistema vlasti Kraljevine Jugoslavije.

Nije u suprotnosti sa suštinom novoga jugoslavenskog prava, ako se praznine u njegovu sistemu popunjuju tako, da se, radi rješavanja konkretnih spornih pravnih pitanja, primjenjuju »pravna pravila« iz starih, ukinutih već zakonskih propisa ranijega jugoslavenskog prava. To izražava i AVNOJ-eva Odluka br. 132. od 3. febr. 1945. i Zakon »o nevažnosti pravnih propisa donesenih prije 6. travnja 1941. i za vrijeme neprijateljske okupacije« od 23. okt. 1946. Ali to međutim ne znači, da se u novoj praksi jugoslavenskih sudova smije uspostavljati stari zakonski propis u njegovoj prvotnoj obvezatnosti, kao da uopće nije ukinuto staro jugoslavensko pravo.

³⁴ Bilo je dosta teškoća s ukorijenjenim formalizmom u sudovanju, kako se ono provodilo za vrijeme Kraljevine Jugoslavije, te su se pravnici dosta teško privikavali neformalnom postupku sudova na oslobođenom teritoriju.

Iako izgleda paradoksalno, ipak u takvim slučajevima treba strogo lučiti *sadržaj*, t. j. ono, što je bitno u takvu ranijem zakonskom propisu, dakle njegove elementarne sastojke, od njegove *forme*, t. j. od njegova zakonskog oblika i mjesta u starom sistemu prava. U novoj jugoslavenskoj praksi treba se dakle osvrnuti na *sadržaj*, a to znači koristiti se najbitnijim, što je u takvom starom propisu, njegovim osnovnim elementima, njegovom dispozicijom, ali ne i *formom*, ne oživljavati taj stari propis uzimajući ga kao da je on pozitivna pravna norma. Protivno se ne može zaključiti ni iz zaista nesretno stilizovane odredbe sadržane u čl. 2. AVNOJ-eve Odluke br. 132. od 3. febr. 1945., gdje se govori o nevažnosti »pravnih propisa« ... »ukoliko su u suprotnosti s tekovinama NOB-e. ...« Jer i ta odredba potvrđuje gornji zaključak, ako se nju tumači u vezi s drugim propisima i AVNOJ-evom Odlukom br. 132. te s čitavim sistemom DFJ, a napose, ako se uzima u obzir revolucionarni način izgradnje novoga jugoslavenskog prava. Pravilnost našeg zaključka (o potrebi lučenja sadržine staroga zak. propisa od njegove forme) vidi se naročito i iz odredbe čl. 4. Zakona od 23. okt. 1946. »o nevažnosti pravnih propisa«, gdje se jasno razlikuju »pravna pravila sadržana u zakonima i drugim pravnim propisima spomenutim u čl. 2. ovog zakona« od »pravnih propisa« ..., koji su bili na snazi na dan 6. travnja 1941. i koji su »izgubili pravnu moć«. Zakonodavac je dakle tu nedvoumno naglasio, da se stari zakonski propisi ne smiju primjenjivati, jer su »izgubili... pravnu moć«, ali dopušta primjenu njihovih »pravnih pravila«.

To dakle znači, da se stari zakonski propisi u sudskim aktima ne smiju tako citirati, kao da uopće nije ukinut stari sistem prava Kraljevine Jugoslavije.

Nije međutim nikakvo naročito zlo, ako se ti stari zakonski propisi u aktima novih jugoslavenskih sudova najzad i citiraju (kao pravna pravila iz odnosnih starih zakonskih propisa). Ali se na njih ne smije pozivati kao da su oni i danas još pozitivno pravo.³⁵ Međutim se u takvu citiranju starih zakonskih propisa skrenulo s ove linije, i to po sili logike same stvari. Praksa je naime osjetnim dijelom identifikovala sadržinu i formu starog prava, te se umjesto pravnih pravila iz starih zak. propisa primjenjuju ovi zakonski propisi kao takvi, kao pozitivno pravo, a to znači — postupati protivno AVNOJ-evoj Odluci br. 132. od 3. febr. 1945. i Zakonu o nevažnosti starih propisa od 23. okt. 1946.

Ovakvim postupanjem jednog dijela nove jugoslavenske sudske prakse dolazilo se (a čini se kao da se i danas još djelimično dolazi) u suprotnost s osnovnom linijom razvitka novoga jugoslavenskog pravnog sistema.

³⁵ Smatralo se, da je citiranje starih zakona potrebno, kako zbog toga, da stranke budu orijentirane o upotrebnoj normi, tako i da viši sud u postupku povodom žalbe može lakše kontrolirati judikat. No takvo pozivanje na stare zakone nije bilo nužno, kako to pokazuje na pr. i sudska praksa u Vojvodini, odnosno na pravnom području, gdje pretežnim dijelom i danas još prevladava običajno pravo.

Tu se naime dolazilo: a) *do pokušaja uspostavljanja pravnog partikularizma u Jugoslaviji* i b) *do stanovitve diskriminacije građana nove Jugoslavije*.

U našim narednim izlaganjima osvrnut ćemo se ukratko na te dvije posljedice takva zastranjivanja kod ocjene pitanja o važnosti staroga jugoslavenskog prava u novoj Jugoslaviji.

ad a) *Pravni partikularizam u Jugoslaviji* očividno nisu željeli uspostavljati oni, koji su se – primjenjujući pravna pravila iz staroga jugoslavenskog prava – izričito pozivali na stare zakonske propise. Ali takva je praksa postepeno dovodila do uspostavljanja starih zakona i drugih zakonskih propisa, a samim time i do stvaranja razlika ondje, gdje ih po prirodi stvari ne bi smjelo biti.

Pozivanje na stare zakonske propise dovodilo je dotle, da se razvilo shvaćanje o dopustivosti praktične primjene samo onih pravnih pravila, kojih su norme svojevremeno (do 6. travnja 1941.) važile kao pozitivno pravo na odnosnom teritoriju, koji je u Kraljevini Jugoslaviji sačinjavao zasebno pravno područje. Takva se praksa postepeno ustaljivala u toku 1944., a nastavila se i nakon oslobođenja cijele Jugoslavije. Slična se pitanja javljaju i danas u sudskoj praksi nove jugoslavenske države.

Tako se na pr. u novije vrijeme javilo pitanje o dopustivosti primjene pravnih pravila sadržanih u Novelama austr. Općeg građanskog zakonika u onim krajevima, gdje te Novele do 6. travnja 1941. nisu važile kao pozitivan zakonski propis. U sudskoj praksi NR Hrvatske postavilo se to pitanje sasvim konkretno, i to sa svim njegovim pravnim posljedicama, koje nisu neznatne. Iz literature razabiremo, da su se o tom pitanju formirala dva stajališta: po jednomu primjena pravnih pravila iz Noveliranog OGZ na području Hrvatske i Slavonije ne bi bila dopustiva s obzirom na to, što na ovom dijelu Jugoslavije nisu Novele OGZ važile kao pozitivno pravo; po drugom bi se mišljenju pravna pravila iz noveliranog OGZ mogla primjenjivati i u Hrvatskoj bez obzira na to, što ona ovdje nisu ranije važila kao zakon.³⁶ Ovo posljednje mišljenje smatra taj problem posvema u suglasnosti s osnovnom linijom razvitka novog jugoslavenskog prava, dok je prvo gledište, po našem mišljenju, potpuno neosnovano.

Po kojem kriteriju ne bi naime bilo dopustivo primjenjivati pravna pravila sadržana u Novelama austr. OGZ-a na području Hrvatske i Slavonije, Srbije, Crne Gore, Vojvodine? Što bi primjeni tih pravnih pra-

³⁶ Tako je na pr. Vrhovni sud NRH u svojoj presudi od 13. oktobra 1952. br. Gzz. 131/52 (*«Naša zakonitost»* za 1952. br. 10, str. 468) zauzeo stajalište, da se pravna pravila starih zakona smiju danas primjenjivati samo ukoliko su odnosni zakoni važili na teritoriji NR Hrvatske. U toj presudi naime ovaj Vrhovni sud na konkretan pravni spor o nasljedstvu ne primjenjuje pravno pravilo sadržano u §-u 716. OGZ-a, ali ne zato, što bi ono bilo izmijenjeno propisom §-a 61. t. zv. Treće djelimične Novele OGZ-a (od 19. marta 1916. R. G. Bl. br. 69), nego stoga, što je taj propis navodno – *zastario*.

O sporuom gledanju na primjenu Noveliranog OGZ-a u Hrvatskoj vidi na pr. časopis *«Naša zakonitost»* za 1953. br. 3, str. 176 i slij.

vila smetala činjenica, da te Novele nisu svojevremeno važile u tim krajevima kao pozitivno pravo u sklopu pravnog sistema Kraljevine Jugoslavije?

Jedini kriterij za utvrđivanje takve »nedopustivosti«³⁷ bila bi činjenica, da te Novele nisu bile pozitivno pravo u tim jugoslavenskim krajevima u staroj Jugoslaviji. A da li je to osnovano? Očevidno je, da se postupak prema takvu kriteriju ne osvrće na činjenicu, da je u Narodnoj revoluciji srušen sistem prava Kraljevine Jugoslavije.

Što međutim znači postavljanje takvog kriterija za primjenu starog prava u izgradnji novoga jugoslavenskog pravnog sistema? Evo do čega to dovodi: ako se po kriteriju ranijeg važenja ili nevaženja staroga zakonskog propisa smije njegovo pravno pravilo (dispozitivni dio te norme) primjenjivati samo na teritoriju, gdje je ta norma važila do 6. travnja 1941. kao pozitivni propis, onda se istodobno samim time ovo područje utvrđuje kao pravno različito naprama drugim jugoslavenskim krajevima, gdje važi po jednakom kriteriju navodno drugo pravo. Na taj način dolazimo do uspostavljanja starog partikularizma u jugoslavenskom pravu.

U staroj Jugoslavije postojalo je šest pravnih područja. Ona su se međusobno odvajala po svom drukčijem pravu, koje je za svako područje znatnim dijelom bilo različito. Ostanu li se pri spomenutom kriteriju dopustivosti primjene pravnih pravila iz starog prava samo pod uvjetom, da je takva norma važila kao pozitivni zakonski propis do 6. travnja 1941. na određenom dijelu države, onda se dolazi do toga, da se uspostavljaju stara pravna područja. Onda će se u FNRJ razviti ne šest, nego — osam pravnih područja.³⁷

Ne može se poreći, da u FNRJ ne postoje neke razlike u pravnom uređenju s obzirom na pravo jugoslavenskih država-članica, da za poslove republičke nadležnosti svojim zakonodavnim putem uređuju pravne propise. Ima dakle nekih nejednakosti s obzirom na taj regionalizam, koji sa sobom donosi svaka federacija. Ali se isto tako ne može poreći ni činjenica, da usprkos ovom pravnom regionalizmu ipak FNRJ ima uglavnom jedinstveno pravo. Ono se zasniva na jedinstvenoj ekonomici, izražava i jedinstvene društvene odnose, a formulira to pravo i suštinski jedinstvena vlast. Pravo FNRJ predstavlja dakle nesumnjivo jedinstvenu cjelinu, sistem prava. No ako se i dalje bude postupalo po spomenutom kriteriju nedopustivosti primjene pravnog pravila iz starog prava, ukoliko ono nije ranije važno kao zakon u Kraljevini Jugoslaviji, doći će se u suprotnost s tim pravim jedinstvom, kome nesumnjivo i kreće razvitak nove Jugoslavije. Stoga je dakle takva praksa u primjeni pravnih pravila starog prava neosnovana i u protivnosti sa ciljem razvitka novoga jugoslavenskog pravnog sistema.

³⁷ Naime: Hrvatska i Slavonija, zatim posebno Dalmacija i Slovenija. (Novelirani OGZ). Srbija, Vojvodina s Međumurjem, Makedonija, Bosna i Hercegovina, Istra i Rijeka.

ad b) *Diskriminacija građana* nove Jugoslavije ma u kom pogledu bila je zabranjena već Odlukama s Drugog zasj. AVNOJ-a. One su sankcionirale pravnu jednakost građana DFJ i svako protivno postupanje značilo bi kršenje tih temeljnih državnopravnih zasada nove Jugoslavije. Stoga je svako kršenje tog principa pravne jednakosti građana DFJ protuustavno. Diskriminacija građana sastoji se napose i u činjenici, da se u primjeni prava postupa nejednako, da se u pogledu pravne zaštite različito postupa, da se stvara nejednako pravo.

Odatle izlazi, da je primjena pravnih pravila iz starog prava po kriteriju njegove nekadanje važnosti prema područjima svakako put, koji ili vodi ili bar može dovesti do diskriminacije građana tako, što bi se time ostvarivala mogućnost nejednakog prava, dakle i razlike u pogledu pružanja pravne zaštite stanovništvu DFJ. Ako se pri određenom pravnom odnosu u istoj državi postupa različito, onda to već znači diobu građana na stanovnike, kojima se pruža nejednaka pravna zaštita za sličan njihov pravni interes.

Diskriminacija građana prema tome može biti u činjenici, da se jedno te isto pravno pitanje različito ocjenjuje i da zbog toga, s obzirom na razliku u pravu, građani ne dobiju jednako pravo, kada ga iziskuju od državnih vlasti. Tako će na pr. biti diskriminacija građana, ako se u pogledu valjanosti usmene oporuke u istom pravnom odnosu na jednog građanina Jugoslavije primjenjuje na pr. »pravno pravilo« iz § 432. srpskog Grad. zakonika, a na drugoga »pravno pravilo« iz § 585. OGZ. Ili će na pr. možda dovoditi do pružanja nejednake pravne zaštite primjena pravnih pravila iz Noveliranog OGZ u pogledu zastarjelosti jednoga pravnog zahtjeva, dok će se prema drugom građaninu za taj odnos primijeniti pravno pravilo iz OGZ, koji je vrijedio na području Hrvatske i Slavonije.

Ne može se poreći, da takva primjena pravnih pravila prema kriteriju njihove ranije zakonske obaveznosti na odnosnim (nekadanjim) pravnim područjima ne bi dovodila do ostvarivanja pravne nejednakosti, dakle do diskriminacije građana. A to bi bilo zaista protuustavno. Stoga dakle treba odbaciti takav kriterij za primjenu pravnih pravila iz starog prava.

ad 2. *Izopačavanje karaktera* novoga jugoslavenskog prava može nastati (ili točnije – nastalo je) u slučajevima, ako se i kada se novom pravu pripisuje ona suština i ona svojstva, koja to pravo nije imalo i koja ono ni danas nema. Izopačavanje karaktera novoga jugoslavenskog prava napose može se gledati u tendencijama, da se to pravo obilježi drukčije, nego li to izlazi iz njegovih osnovnih elemenata.

Novo jugoslavensko pravo nastalo je pod uvjetima Narodne revolucije. Ono je dakle izraz te revolucije, a od početka ono je u svojim normama dosljedno izražavalo taj revolucionarni karakter. Svakako se može nazvati (bilo hotimičnim, bilo nehotimičnim) izopačavanjem tog revolucionarnog karaktera novoga jugoslavenskog prava, ako mu se nastoji pridati neki konzervativni karakter učmalosti ili izraz nekog reakcionarnog vraćanja na pozicije staroga, već ukinutog prava. A takvih je

tendencija ipak bilo baš na području primjene starog prava u procesu početne izgradnje novoga jugoslavenskog sistema.

Takvo izopačavanje karaktera novog prava zapazalo se u spomenutoj njegovoj izgradnji u dva pravca: a) u već navedenim tendencijama uspostavljanja staroga pravnog sistema i b) u tendencijama formiranja nekog jugoslavenskoga »folklornog« prava.

ad a) Uspostavljanjem starog, već ukinutog sistema prava Kraljevine Jugoslavije nesumnjivo se ili zanemaruje ili nastoji odbaciti osnovni biljeg novoga jugoslavenskog prava, njegov revolucionarni karakter. Ako se ide za tim, da se s obzirom na postojanje privatnovlasničkih elemenata želi obnoviti stari buržoaski pravni sistem, onda je jasno, da se time negira baš suprotni, revolucionarni karakter novog prava, koji ono nosi od svojih prvih dana iz uvjeta svoga nastajanja.

ad b) U tendencijama stvaranja nekog »folklornog« prava u novoj Jugoslaviji leži i nastojanje, da se revolucionarni karakter tog prava izobliči, da se svede na linije učmalosti i historijske zastajalosti. Uzroci za to nastojanje vrlo su složeni, a upućuju koliko na privatno-vlasničku društveno-ekonomsku osnovu novog prava, toliko i na ideološko-političke sklonosti kod onih, koji tako zastranjuju.

U čemu se sastojalo to zastranjivanje pri primjeni novoga jugoslavenskog pravnog sistema? Uglavnom u tim pokušajima, da se u narodno sudovanje DfJ unesu elementi narodnih pravnih običaja, i to *bez obzira* na vrijeme i prilike njihova postanka, bez osvrta na cilj i osnovne zadatke pravnog sistema nove Jugoslavije. Takvih je pokušaja bilo i u periodu nastajanja novog prava, a javljali su se i nakon oslobođenja cijele Jugoslavije.

Treba pretpostaviti, da je do takvih zastranjivanja dolazilo uglavnom zbog krivog shvaćanja suštine i osnovnih zadataka novoga jugoslavenskog prava. Povod za to vjerojatno je dala i činjenica, da su se i vrhovni organi nove državne vlasti (na pr. ZAVNOH) ovdje ondje pozivali na narodno običajno pravo. Na to je izgleda djelovala i spomenuta ZAVNOH-ova anketa o narodnim pravnim običajima, koje se mislilo upotrebiti pri donošenju novih propisa. Sve je to lako moglo zavesti pojedinca na zaključak, da će se novi pravni propisi utvrđivati isključivo prema onome, što se u narodu ranije razvijalo i utvrdilo kao pravni običaj.

Treba istaći, da su se novi organi drž. vlasti zaista u više navrata pozivali na ono, što narod smatra za pravo i pošteno. ZAVNOH je na pr. isticao, da izgradnju novog prava treba dovesti u vezu s onim, što narod smatra za pravo i osnovano. To je svakako u suštini demokratskog prava, jer ono i treba da odgovara volji i interesima širokih masa. Takav je stav ZAVNOH-a bio dakle potpuno u skladu s osnovnim linijama razvitka novoga državnopravnog sistema. Ali se pritom ne smije toliko udaljavati od zaista demokratske linije u izgradnji novog prava te novo pravo svoditi na zastarjele forme pravnog folkloru bez obzira na savremene društvene odnose. Iako je potrebno, da novo pravo ima dubok oslonac u narodnom shvaćanju, ipak treba gledati na krajnji

cilj novog prava, na smjer njegova razvitka. A taj očito nije u njegovu vraćanju na tradicionalne norme, stvorene u ranijim vjekovima i pod sasvim drugim društvenim uvjetima. Nije linija razvitka novoga jugoslavenskog prava njegovo petrificiranje, vraćanje na starinske odnose, koji u krajnjoj liniji i ne odgovaraju suštini socijalističkog poretka. Tražiti formiranje novog prava na području folklornog prava znači pokušati vratiti historiju natrag, znači kočiti razvitak i svoditi izgradnju novog prava na forme i sadržinu prošlosti. Takvo shvaćanje o izgradnji novoga jugoslavenskog prava nije dakle u skladu s njegovim osnovnim ciljem.

Ovako su skretali oni, koji su potkraj rata ili neposredno po njegovu svršetku vraćali sudovima pažnju na pojedine narodne poslovice ili druge umotvorine u vezi s pravom. Bilo je slučajeva, da su se neki pozivali i na zbirke narodnoga običajnog prava i iz prikupljenih podataka o narodnom pravnom folkloru³⁸ citirali na pr. izvode iz zbirke Baltazara Bogišića i pokazivali ih kao argument u prilog svog pravnog stanovišta.

Novo jugoslavensko pravo nema zadatak, da u svojoj izgradnji obnavlja romantičarske historizme, kojima se zanosila svojevremeno historijska pravna škola. To pravo rođeno u Narodnoj revoluciji treba da posluži ne uspostavljanju prilika iz prošlih vjekova, nego živim ljudima, učvršćenju novoga pravnog poretka, koji je omogućila Narodna revolucija. To revolucionarno pravo ne smije se dakle sputavati nastojanjima povratka na stara shvaćanja i davne forme, ne smije se njegov razvitak zaustavljati romantičarskim učmalostima, jer ono vrijedi za sadašnjost, da bi se omogućio željeni napredak u budućnosti. Stoga je dakle unošenje folklornih elemenata u pravo bez obzira na savremene zadatke novoga pravnog sistema svakako zastranjivanje, koje dovodi do pokušaja zaustavljanja revolucionarnog razvitka novog prava, a to dakle znači – *izopačavanje njegova karaktera, i stoga ga treba odbaciti.*

Iz naprijed navedenoga može se s obzirom na pitanje o važnosti starog prava u početnoj izgradnji novoga jugoslavenskog sistema DFJ, zaključiti ovo:

1. Revolucionarnim ukidanjem unutrašnjega pravnog kontinuiteta između Kraljevine Jugoslavije i Demokratske Federativne Jugoslavije srušen je dakle i sistem prava stare države, te stoga u novoj jugoslavenskoj državi *staro jugoslavensko pravo ne važi*;

2. Međutim zbog nedovoljne razvijenosti novoga prava bilo je potrebno, da se u početku izgradnje novoga jugoslavenskog sistema primijene *supsidijarno pravna pravila sadržana u starom jugoslavenskom pravnom sistemu i to kao pravna pomagala, a ne kao pozitivno pravo.*

Tako shvaćena recepcija starog prava – kao subsidijarno vrelo novog prava – daje ujedno i odgovor na pitanje o dopustivosti primjene pravnih pravila i iz drugih krajeva Jugoslavije, a ne samo s područja nekadanje

³⁸ Kao što je Bogišićeva Zbirka narodnih pravnih običaja i moja zbirka narodnih umotvorina s područja pravnog života (*»Narodno pravo«,* izd. Beograd 1938) i dr.

važnosti odnosnog prava, iz koga se danas primjenjuju njegova pravna pravila. Nema nikakve zapreke, da se u izgradnji novog jugoslavenskog prava ne primjenjuju i pravna pravila sadržana u ranijim normama nekadanjeg drugog pravnog područja. Ako je neko pravno pravilo sadržano u ranijem pravu Kraljevine Jugoslavije – makar i s kojeg drugog nekadanjeg pravnog područja – zaista u skladu s osnovnim linijama novog pravnog poretka, a korisno je i potrebno za razvitak novoga jugoslavenskog prava, onda je pravilno, ako se to pravno pravilo primijeni u judikaturi kao suspsidijarni pravni običaj.

Ovakva je praksa sudova vidna pomoć u izgradnji novoga jugoslavenskog prava. To ujedno znači ućvršćivanje novoga pravnog poretka, a ne vraćanje na stare pozicije ukinutog prava Kraljevine Jugoslavije. Takva primjena pravnih pravila iz staroga jugoslavenskog prava znači korisnu dopunu novoga i konstruktivni je rad u razvitku novoga jugoslavenskog pravnog sistema.

IV.

DRUGO JE NAŠE PITANJE: DA LI SE U TOKU NOB-e U JUGOSLAVIJI IZGRADIO NOVI PRAVNI SISTEM?

Na to pitanje dobiva se različit odgovor. Nasuprot onima, koji u izgradnji novog prava vide formiranje novoga jugoslavenskog pravnog sistema, stoji i drugo stajalište, da se u toku NOB-a nije još formirao taj novi sistem prava. Takvo gledište oslanja se uglavnom na dva argumenta: a) na činjenicu, da se u toku NOB-e novo jugoslavensko pravo još nije dovoljno izgradilo, da bi se moglo govoriti o sistemu novog prava i b) na okolnost, da tadanja složenost ovog prava iz njegovih dviju osnovnih kategorija još nije bila cjelina, potrebna za sistem prava.

ad a) Što se tiče nedovoljne izgrađenosti novoga jugoslavenskog prava u toku NOB-e smatramo, da takav prigovor ne bi bio opravdan. Postojanje određenoga pravnog sistema nipošto se ne može određivati kvantitativnim mjerilom. Pitanje je uopće, što se ima razumijevati pod oznakom – nedovoljne izgrađenosti prava. Ako se pod time misli samo na pisano pravo, onda bismo morali poreći karakter pravnog sistema tako razvijenom pravnom poretku kao što je na pr. engleski, gdje prevladava nepisano pravo. Ako se pod time misli na neke slabije razvijene pravne grane, onda bismo morali poreći taj karakter pravnom poretku u zemljama, gdje se s obzirom na tamošnje prilike neke grane prava nisu mogle razviti, jer za to nije bilo, odnosno nema određenih društvenih uvjeta. Takav dakle prigovor nije pravilan. On međutim nije ni u skladu sa stanjem izgradnje novoga pravnog sistema u DFJ.

Ne može se osporiti, da neke grane novoga jugoslavenskog prava u toku NOB-e još nisu bile razvijene. Neke od njih bile su za to vrijeme istom u začetku svoje kasnije izgradnje. Ali se isto tako ne može poreći,

da su mnoge grane toga prava bile već potkraj rata toliko izgrađene, da su pokazivale već potpuno izrazite dijelove novoga pravnog poretka.

To važi na prvomu mjestu za državno pravo DFJ i njenih država članica. U Odlukama Drugog zasj. AVNOJ-a, Trećeg zasj. ZAVNOH-a, SNOS-a i t. d. vide se osnovni elementi novoga jugoslavenskog makar i privremenoga, ustavnog prava.³⁹ Njima i drugim kasnijim državno-pravnim aktima iz periode NOB-e pravno se regulirala organizacija i djelovanje te međusobni odnosi novih organa državne vlasti. Što državno pravo DFJ nije bilo razrađeno do savremenih detalja ustavnog prava FNRJ, to ne opravdava prigovor o nekoj pravnoj neodređenosti tog područja novoga jugoslavenskog prava. Isto tako može se govoriti i o razmjernoj izgrađenosti novoga *krivičnog* prava u DFJ. Ono se u toku NOB-e nije razvilo do savremenog opsega novoga jugoslavenskog prava, ali je neosporno već za NOB-e to pravo bilo barem u bitnim linijama određeno onoliko, koliko su tadanje prilike na oslobođenom teritoriju to iziskivale. Što se tiče *statusnog* i *porodičnog* prava mislim, da se ne može osporiti, da su već za NOB-e utvrđeni osnovni elementi za tu granu prava, koji i danas vrijede. U pogledu *imovinskog* prava treba podvući, da je ono već potkraj samog rata bila znatnim dijelom izgrađena pravna grana, koja je imala svoja posebna obilježja. Može se slično kazati i za *sudsko pravo*, pri čemu ne treba zaboraviti i spomenutu zakonodavnu djelatnost na području oslobođene Hrvatske. Dakle već za NOB-e veći dio grana novog jugoslavenskog prava bio je uglavnom izgrađen.

ad b) Što se tiče *složenosti novog prava* prigovor izgleda međutim nešto osnovaniji, ali i to samo tek na prvi mah. Prividno bi izgledalo, kao da u prilog gornjeg prigovora ide činjenica, da se u početnoj izgradnji novoga jugoslavenskog prava za NOB-e susreću dvije kategorije prava, privatnovlasničko i društvenovlasničko.

Sistem prava znači zaista cjelinu. Pod tim razumijevamo jedinstvo svih pravnih normi na nekom (državnom) području. Za to jedinstvo potrebna je unutrašnja povezanost pravnih normi, tako da sve one čine *jedinstvenu cjelinu prava*. Ako međutim u sklopu nekog prava ima antagonističkih elemenata, koji razbijaju to unutrašnje jedinstvo, onda se još zaista ne bi moglo govoriti o postojanju pravnog sistema.

Da li je u početnoj izgradnji novoga jugoslavenskog prava za NOB-e postojalo takvo unutrašnje jedinstvo normi? Na to pitanje činjenice odgovaraju potvrdno. Uprkos navedenim dvjema kategorijama prava u tom procesu izgradnje novoga jugoslavenskog sistema ipak je između privatnovlasničkog i društvenovlasničkog postojala unutrašnja povezanost, koja je i pored njihovih antagonizama dovela k jedinstvu normi.

Kada se razmatra ovaj početni razvitak novoga jugoslavenskog prava za NOB-e, katkada se govori o nekom *paralelizmu* spomenutih dviju kate-

³⁹ Iako Odluke Drugog zasj. AVNOJ-a nisu Ustav u formalnom smislu, one su po svojoj sadržini i svojoj namjeni svakako zakonodavni akti ustavnog karaktera. Na njih su se oslanjali i svi kasniji zakonodavni akti DFJ sve do Ustava FNRJ od 31. jan. 1946.

gorija prava, privatnovlasničkog i društvenovlasničkog. No da li je postojao takav »paralelizam«? Činjenice pokazuju, da spomenutog paralelizma između ove dvije kategorije prava nije bilo. Razvitak novoga jugoslavenskog prava za NOB-e nije tekao paralelno, po nekim uporednim linijama privatnovlasničkog i društvenovlasničkog prava, nego naprotiv – te su se dvije linije sjekle, i to u smjeru prevladavanja društvenovlasničkih elemenata, premda nisu posvema uklonjeni ni privatnovlasnički elementi.

Proces izgradnje novoga jugoslavenskog prava za NOB-e kretao se *linijom sjedinjavanja* ovih dviju kategorija prava, makar da i nije tada došlo do potpunog stapanja jednih i drugih elemenata. Ipak se u tome razvitku razvijalo unutrašnje njihovo jedinstvo.

Privatnovlasničke su se naime norme u procesu tadanje izgradnje novog prava pod životnim prilikama na oslobođenom teritoriju postepeno približavale društvenovlasničkim. Taj *proces preobražaja* privatnovlasničkih elemenata u novom jugoslavenskom pravu kretao se u pravcu usklađivanja s društvenovlasničkim elementima prema načelu solidariteta i uzajamnosti u društvenim odnosima na oslobođenom teritoriju. Iako su između privatnovlasničkih i društvenovlasničkih elemenata u novom pravu i postojali njihovi unutrašnji antagonizmi, s obzirom na njihovu različitu društveno-ekonomsku osnovu, ipak su se njihove suprotnosti rješavale njihovim usklađivanjem prema općem zadatku novog sistema vlasti, koje su ciljeve imale unapređivati norme i jednog i drugog sektora novoga jugoslavenskog prava.⁴⁰

Spomenuti proces usklađivanja privatnovlasničkog s društvenovlasničkim na području izgradnje novog jugoslavenskog prava za NOB-e razvijao se pod utjecajem dvojih svojih osnovnih faktora: *objektivnih*, – koje su predstavljali uvjeti života na tadanjem oslobođenom teritoriju i *subjektivnih*, – koje je predstavljalo djelovanje nove jugoslavenske vlasti. Okvire tog djelovanja sačinjavalo je tadanje društveno stanje na tom dijelu Jugoslavije i to je predstavljalo stvarne mogućnosti tog razvojnog procesa. No u tom okviru i prema tim objektivnim mogućnostima determinantnu ulogu vršila je međutim nova vlast, koja je svojim utjecajem suzbijala oštrocine privatnovlasničkog elementa i usklađivala tu kategoriju s principom solidarnosti kao moralnog i pravnog pravila ponašanja.

Ovdje bi se možda moglo postaviti i *pitanje zakonitosti tog razvitka*. Da li je pravilno u ovom procesu izgradnje novoga jugoslavenskog prava pridavati pretežni značaj subjektivnom faktoru – djelovanju nove vlasti? Nije li to odricanje osnovnog značaja objektivnim faktorima, koje su predstavljali životni uvjeti na oslobođenom teritoriju? Na to pitanje odgovoraju činjenice. Osnov tog zbivanja uvjetovale su zaista životne prilike,

⁴⁰ To važi napose i za pravna pravila sadržana u starim jugoslavenskim zakonima, koji su važili u Jugoslaviji do 6. travnja 1941., a koje je sudska praksa primjenjivala u pomenutoj izgradnji novog prava u smislu čl. 2. AVNOJ-eve Odluke br. 132. od 3. febr. 1945. i kasnije prema čl. 4. Zakona »o nevažnosti pravnih propisa donesenih prije 6. travnja 1941. i za vrijeme neprijateljske okupacije«.

ali smjer tog razvitka određivala je (u okviru tih objektivnih mogućnosti) nova vlast. Ona je bila onaj faktor, koji je tome razvitku davao pravać prema učvršćivanju solidariteta i uzajamnosti u društvu na oslobođenom teritoriju. Krivo bi bilo postavljati pitanje odnosa ovih faktora: »da li jedan ili drugi?« Pravilnije će biti, kažemo li, da su tu djelovali – i jedan i drugi. Zakonitost procesa početne izgradnje novoga jugoslavenškog prava za NOB-e sastoji se u međusobnoj povezanosti i uzajamnom djelovanju obojih faktora, i objektivnih i subjektivnih zajedno. Vlast je međutim tu bila faktor usmjerivanja tog razvitka u pravcu postepene izgradnje *unutrašnjeg jedinstva* novoga jugoslavenškog prava za NOB-e.

Nova vlast utjecala je na razvitak novog prava naročito svojim nastojanjem, da se striktno i dosljedno provodi načelo solidarnosti i uzajamnosti te pune pravne jednakosti građana. Ti su principi dobili svoje ožakonjenje s prvim temeljnim državnopravnim aktima DFJ, a razvili su se u toku NOB-e na oslobođenom teritoriju do neprikosnovenih pravnih normi. To je upravo bila ona osnovna linija, koja je postepeno i sve očitiije povezivala norme prava na ovom teritoriju i stvarala među njima čvrstu unutrašnju povezanost. Tim putem stvaralo se unutrašnje jedinstvo ovih pravnih normi i stoga se može opravdano govoriti o *sistemu novoga jugoslavenškog prava za NOB-e u njegovoj početnoj izgradnji*.

Kakav je karakter tog novoga pravnog sistema, koji se razvijao pod uvjetima NOB-e? Odgovor na to pitanje daju dvije činjenice: njegova društveno-ekonomska osnova i suština nove vlasti. Taj odgovor dakle nije jednostavan, na što upućuje već spomenuta složenost procesa izgradnje toga prava za NOB-e.

Gledamo li na društveno-ekonomsku osnovu ovog prava, dolazimo do zaključka, da je ono bilo i buržoasko i socijalističko. Privatnovlasnički elementi upućuju na postojanje buržoaskog, a društvenovlasnički na socijalističko pravo. Po tome bi dakle novo pravo bilo splet ovih dviju kategorija. No s obzirom na pretežnost privatnoga vlasništva i odnosa zasnovanih na njemu činilo bi se, da je buržoasko pravo pretežno, a socijalističko samo sekundarno. Takav bi zaključak bio netočan.

Kod ocjene karaktera nekoga pravnog sistema zaista dolaze u obzir gornja dva kriterija zajedno. Ali se prvenstvo ipak pritom mora priznati subjektivnom faktoru, djelovanju vlasti. Pravo je svakako odraz svoje društveno-ekonomske osnove. Ali je ono istovremeno i izraz vlasti. Ono je ne samo sredstvo sistema vlasti, nego i način, na koji se ona oživljava: utvrđivanjem i primjenom pravnih normi, kroz pravni poredak. Pravo je emanacija vlasti. I stoga je sasvim jasno, da se kod ocjene karaktera pravnog sistema mora pored društveno-ekonomskih njegovih elemenata gledati u prvom redu i na ovaj utjecaj vlasti.

O karakteru prava naročito daje odgovor pitanje: *Čije je to pravo? Kome ono služi?* Koje društvene snage stoje iza tog prava i čijim interesima koristi to pravo? Na takva pitanja u pogledu novoga jugoslavenškog prava iz perioda NOB-e dobivamo odgovor, koji nas upućuje na Narodnu revoluciju.

Novo jugoslavensko pravo nastalo je u Narodnoj revoluciji. Ono je rezultat prerastanja narodnooslobodilačkoga rata u tu revoluciju, koja je srušila stari sistem vlasti i počela izgrađivati novi. Tko je bio glavni nosilac te izgradnje novog sistema? Odgovor na to pitanje sadržan je u poznatoj konstataciji, da je novi sistem u Jugoslaviji – vlast radnog naroda na čelu s radničkom klasom pod vodstvom KPJ. Već za NOB-e izražavao se sve očitiije taj socijalistički karakter nove vlasti.

Ako je dakle novi jugoslavenski politički sistem za NOB-e bio socijalistički, onda je i njegovo pravo već tada imalo *socijalistički karakter*. Ono je taj karakter imalo iz ovih razloga: a) po svom *porijeklu*, jer ga je donosila odnosno utvrđivala vlast radnoga naroda na čelu s radničkom klasom pod vodstvom KPJ, b) po svome *sadržaju*, jer je u svojoj osnovi utvrđivalo u pretežnosti socijalističke odnose pored svojih privatnovlastničkih elemenata i c) po svome *smjeru razvitka*, jer je ono išlo u pravcu učvršćivanja socijalističkih društvenih odnosa solidarnosti, uzajamnosti i međusobnog pomaganja građana.

Ali pritom se ne smije izgubiti s uma ni spomenuta činjenica, da je u tom pravcu bilo i mnogo elemenata buržoaskoga prava. Vidjeli smo, da su se u novom jugoslavenskom pravu susretala i za NOB-e zapravo dva prava – buržoasko i socijalističko. Prvo u svome postepenom nestajanju i slabljenju, a drugo – u svom porastu i jačanju. S obzirom na to, da se u novom jugoslavenskom pravnom sistemu stječu snažni ostaci starog, buržoaskog, a progresivno razvijaju socijalistički elementi, to se ovaj proces početne izgradnje novog prava na oslobođenom teritoriju Jugoslavije za NOB-e ukazivao kao *pravo prelaznog perioda*, i prema tome mogli bismo ga najbliže označiti kao *ranosocijalističko pravo*. Mislimo, da ta oznaka najbolje odgovara tadanjem stanju tog procesa izgradnje s obzirom na spomenute jake ostatke starog, buržoaskog i postepeni razvoj novog, socijalističkog prava.

Proces nastajanja novoga jugoslavenskog prava za NOB-e predstavlja dakle prema tome početnu izgradnju socijalističkoga prava, koje se tu javlja pod osobitim okolnostima narodne revolucije s njenim socijalističkim predvodničkim snagama i socijalističkim smjerom razvitka. To je i davalo ovom procesu razvoja novoga jugoslavenskog prava upravo njegovo socijalističko obilježje.

Historijski značaj ovoga početnog izgrađivanja novoga jugoslavenskog prava nesumnjivo je u činjenici, da je to *prvi put u historiji*, kada se *pod uvjetima Narodnooslobodilačkoga rata stvara socijalistički pravni sistem*. Nema sumnje, da se začeci socijalističkog prava javljaju već za *Pariske Komune*. Pred osam decenija počelo se i u Parizu za Komune izgrađivati socijalističko pravo. Bilo je to donekle pod sličnim uvjetima – za neprijateljske okupacije zemlje i uz istovremenu kolaboracionističku dje latnost domaće buržoazije. No udar premoćnih kontrarevolucionarnih snaga buržoaske versajske vojske slomio je 28. maja 1871. Parisku Komunu, a s njom i začetak njezina socijalističkog prava.

Istom za Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji prerastanjem narodno-oslobodilačkoga rata u narodnu revoluciju došlo je do razvoja novog sistema vlasti i početne izgradnje njezina prava, kome se već za to razdoblje ne može poreći njegov socijalistički karakter.

U tom naročitom, revolucionarnom načinu nastajanja novoga jugoslavenskog prava i leži historijski značaj ovog procesa. On je važan uopće za društveni razvitak baš s obzirom na takav način svog postanka i razvitka, jer predstavlja specifično izgrađivanje socijalističkoga sistema, a posebno i za dalje kretanje novoga jugoslavenskog prava, jer su njegovim revolucionarnim postankom uglavnom udarene i osnovne smjernice njegova daljeg razvitka.

(Primljeno za štampu na 8. sjednici I. odjela od 13. XI. 1953.)